

2. BÖLÜM

TOPLUMSAL YAPI

A. TOPLUMSAL YAPI VE TOPLUMSAL İLİŞKİLER

1. Toplumsal Yapı
2. Toplumsal İlişkiler
3. Toplumsal İlişki ile İlgili Temel Kavramlar
 - a. Toplumsal Statü ve Roller
 - b. Toplumsal Değerler
 - c. Toplumsal Normlar
 - d. Toplumsal Kontrol
 - e. Toplumsal Sapma

B. TOPLUMSAL GRUPLAR

1. Toplumsal Grup ve Özellikleri
2. Toplumsal Grup Çeşitleri
3. Toplumsal Grup Örnekleri
 - a. Köy Öncesi ve Köy
 - b. Kent ve Metropoller
 - c. Millet

C. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA VE TOPLUMSAL HAREKETLİLİK

1. Toplumsal Tabakalaşma
2. Toplumsal Tabakalaşma Türleri
 - a. Kapalı Tabakalaşma
 - b. Yarı Kapalı Tabakalaşma
 - c. Açık Sınıf Tabakalaşması
3. Toplumsal Hareketlilik
4. Toplumsal Hareketlilik Türleri
 - a. Dikey Hareketlilik
 - b. Yatay Hareketlilik

BU BÖLÜMÜN AMAÇLARI

Bu bölümü çalıştıktan sonra,

- Toplumsal yapının ne olduğunu kavrayacak,
- Toplumsal ilişkinin toplumsal yapı içindeki yerini öğrenecek,
- “Toplumsal statü” ve “toplumsal rol”ün ne olduğunu tanımlayabilecek,
- “Toplumsal değer”in ne olduğunu kavrayacak,
- “Toplumsal norm”un ne olduğunu kavrayacak,
- “Toplumsal kontrol”ün ne olduğunu kavrayacak,
- “Toplumsal grup”ların yapı ve işlevlerini kavrayacak,
- “Köy”ün yapısını öğrenecek,
- “Kent”, “büyük kent” ve “metropol”ün yapısını kavrayacak,
- “Millet” kavramının kapsamını kavrayacak,
- “Toplumsal tabakalaşma”nın ne olduğunu kavrayacak,
- “Toplumsal hareketlilik”in ne olduğunu kavrayacaksınız.

BU BÖLÜME NASIL ÇALIŞMALIYIZ?

- Bölümü dikkatlice okuyunuz. Uyarılara dikkat ediniz.
- Gerekirse sosyoloji kitaplarına başvurunuz.
- Anlamadığınız yerde ilgili bölümleri tekrar okuyunuz.
- Kendinize sorular sorarak ve not alarak çalışınız.
- Konuları ezberlemekten kaçınınız, anlatılanları anlamaya ve yorumlamaya gayret gösteriniz.

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Toplumsal; statü, değer, norm ve sapma kavramlarını anlamlarını sözlüklerden öğreniniz.
2. Yaşadığınız yerleşim yerinin diğer yerleşim yerlerinden farklı ve benzer yanlarını düşününüz.
3. Toplumda; bireyler ve aileler arasındaki ekonomik farklılıkların hangi nedenlerden kaynaklandığını düşününüz.

A. TOPLUMSAL YAPI VE TOPLUMSAL İLİŞKİLER

1. Toplumsal Yapı

Daha önceki bölümde toplumu tanımlamıştık. Toplum kavramı varken, bir de toplumsal yapı kavramını kullanmaya neden gerek görüyoruz? “Yapı” kavramı bilgilerimize ne ekliyor? **Yapı:** “ bir düzenin ya da bir bütünün parçaları arasındaki bağlar ve karşılıklı ilişkiler” olarak tanımlanabilir. Bir binada ya da bir otomobil motorunda olduğu gibi yapı içindeki ögeler birbiriyle karşılıklı bağıntı içinde bir bütün oluşturur. O halde toplumsal yapı nedir?

Toplumsal yapı: “İçinde toplumsal ilişkilerin, olayların olduğu, toplumsal grupların, kurumların yer aldığı, nüfus ile yerleşim tarzının biçimlendiği bir toplumsal varlıktır.”

Toplumsal yapı, kurumlar, örgütler ve gruplardan oluştuğuna göre bireyler arası ilişkiler de bu yapı içinde şekillenir. Aynı zamanda toplumsal yapı, bireyler arası ilişkilerin ortaya çıkardığı gruplar ve kurumların toplamından oluşan bir bütündür. Bu durumda karşılıklı bir etkileşimden söz edebiliriz. Ögeler ya da parçalar arasındaki karşılıklı etkileşim bir takım işlevleri, işleyişi tamamlayıp biçimlendirir. Kısaca toplumsal yapı bir toplumun nasıl düzenlenmiş olduğunu belirtmektedir.

Toplumun yapısını belirleyen ve karşılıklı etkileşim içinde bulunan çeşitli ögeler bulunur. Bu temel öğeleri toplumsal yapı açısından inceleyelim.

Toplumsal Yapı Açısından Fiziksel Çevre

Her toplumsal yapı bir toprak parçası üzerinde kurulur ve etkileşim içinde şekillenir. İklim ve coğrafi şekiller özellikle yerleşim yerlerinin kuruluşunu etkiler. Yerleşim yerleri, köy, kent, büyük kent olarak biçimlenir. Zaman zaman toplumsal yapının fizikî yanı, toplumun yerleşimi biçimi üzerinde etkili olur. Örneğin, dağlık bölgelerde dağınık köy tipi, düz ovalarda toplu köy tipi özellikleri görülür.

Fiziksel çevre ya da doğal çevre, insanı ve toplumsal yapıları coğrafi şekillenışı, iklimi ile etkiler. İnsanlık tarih boyunca büyük uygarlıklar verimli topraklar ve elverişli iklim koşullarında oluşmuştur. Ancak toplumun doğal çevresiyle ilişkisi iki yönlüdür. Doğal çevre toplumu etkilerken toplum da doğal çevreyi etkiler. Doğal çevrenin toplumsal yapıyı etkilemesine şöyle bir örnek verebiliriz. Sıcak ve rutubetli bölgelerde yaşayanlar tarımla uğraşır. Otlığı bol olan yerlerdeki insanların hayvancılıkla geçimlerini sağlama oranı yüksektir. Aynı zamanda insan fiziki çevreyi teknik bilgileri ile değiştirebilir. Örneğin, barajlar ve sulama kanalları yaparak fiziki çevresini değiştirebilir.

Toplumsal Yapı Açısından Nüfus

Nüfus, toplumsal yapının bir yönünü oluşturur. Fiziki çevre içinde varlığını sürdüren insanların sayısı, dağılımı, niteliği, hareketliliği vb. toplumsal yapıyı etkiler. Örneğin, hızlı nüfus artışı toplumsal hareketliliğe neden olur. Özellikle büyük kentlere yoğun bir göçün oluşmasına neden olur.

Nüfusun çeşitli özellikleriyle incelenmesi demografi (nüfus bilimi) adlı bir bilim dalının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nüfus, toplumsal yapıyı oluşturan canlı ve etkin bir unsurdur. Toplumsal yapının oluşumunun birincil koşulu doğal çevre ve nüfustur.

Toplumsal Yapı Açısından Toplumsal İlişkiler

Toplumsal ilişkiler, “insanların ve grupların türlü ihtiyaçlarını karşılamak için birbirleriyle kurdukları bağlantılardır.” Toplumsal ilişkiler olmadan toplumsal yapıdan söz edemeyiz.

“Toplumsal ilişki” adlı başlıkta bu konuya daha ayrıntılı değinilecektir.

Toplumsal Yapı Açısından Kültür

Kültür, en genel anlamıyla bir toplumun ürettiği maddî ve manevî değerlerin tümüdür. Kültürün temel kaynağı insanların karşılıklı ilişkileridir. İnsanın doğa ile ilişkisinde ya da etkileşiminde maddî kültür öğeleri, insanın insanla ilişkileri sonucu manevî kültür öğeleri ortaya çıkmıştır. Örneğin; binalar, yollar, köprüler, giyeceklerimiz birer maddî kültür ögesidir. Yasalar, değer yargıları, gelenek ve görenekler ise birer manevî kültür ögesidir.

Toplum, kültürü tarihsel bir gelişim sürecinde elde eder ve kuşaktan kuşağa aktarır. İşte kültür bu özellikleriyle toplumsal yapıya biçim verir. Toplumsal yapı kültürel yapının bir yansımasıdır.

Kültür konusuna 4. ünite de daha ayrıntılı olarak değineceğiz.

- *Toplumsal yapı nedir?*
- *Toplumsal yapıyı oluşturan temel öğeler nelerdir?*

Toplumsal Yapı Açısından Tabakalaşma

Toplumsal tabakalaşma, toplumu oluşturan nüfusun bir ya da daha fazla ölçütlere göre hiyerarşik (ast-üst) olarak sıralanmasıdır. Bu sıralamada yapılan iş, gelir durumu, statü, otoriteyi kullanma, sınıf bilinci vb. rol oynar.

Toplumsal yapı içindeki nüfusun belli ölçütlere göre sıralanmasından

oluşan toplumsal tabakalar bir hiyerarşi yaratır. Eşitsizliğe dayanan bu hiyerarşik yapının oluşmasının temel nedenleri ise gelir durumu, otoritenin kullanımı, eğitim, saygınlık vb. dir. Örneğin köleliğin olduğu imparatorluklarda köleler ile sahipleri arasındaki ilişki o toplumun toplumsal yapısının farklı olmasına yol açmıştır. Günümüz sanayi toplumlarında toplumsal yapı; genellikle alt, orta ve üst toplumsal tabaka olarak adlandırılan ve gelir durumları, yaşam biçimleri farklı toplumsal tabakaların yer aldığı bir görünümdedir.

“Toplumsal tabakalaşma ve toplumsal hareketlilik” adlı başlıkta bu konuya daha ayrıntılı değinilecektir.

- Toplumsal yapıya toplumsal sistem de denilir. Toplumsal sistem; fiziki yapı, nüfus, toplumsal ilişkiler, kültür ve tabakalaşmanın karşılıklı ilişkiler içinde oluşturduğu bir bütündür. Bu toplumsal bütünlük içinde çeşitli toplumsal sistemler karşımıza çıkar. Bunlar aile, eğitim, ekonomi, siyaset, hukuk vb. dir. Toplumsal yapıda neslin devamının sağlanması (aile), toplumsallaştırma (eğitim), üretimin gerçekleşmesi (ekonomi) gibi temel işlevler, birbirine bağımlı bir sistem içinde gerçekleştirilir. Örneğin, eğitim sistemi ekonomik sisteme nitelikli iş gücü sağladığından ekonomik sistem eğitim sistemine gereksinim duyar. Toplumun varlığını ve sürekliliğini sağlayan, toplumsal yapının sistemli olma özelliğidir.

- Toplumsal yapıdaki bu sistem, değişme gösteren bir özelliğe de sahiptir. Toplumsal yapı durağan, değişmez bir özellik göstermez. Her toplum kendi içinden ve dışından gelen etkenlerle değişime uğrar. Toplumsal değişme, “bir toplumun yapısında, kurumlarında ya da kurumlarının birbirleriyle ilişkilerindeki değişimdir.” Her toplumsal değişme az ya da çok toplumsal bunalımlara yol açar. Toplumsal yapı, öğelerinde ve kendisinde oluşan değişmelere rağmen varlığını koruyup devam ettirir. Kısaca, temel bir ilke olan değişmeye rağmen toplum sürekliliğini devam ettirir. Toplumsal yapı değişiklikleri önemli niteliksel farklılaşmalar sonucunda gerçekleşir. Örneğin, 1789 Fransız Devrimi ve ülkemizde Kurtuluş Savaşı ile birlikte Türkiye Cumhuriyetinin kurulması sonucunda köklü reformların yapılması önemli tarihsel değişimlerdir. Aynı zamanda toplumsal yapılarda önemli niteliksel değişmelere neden olmuştur. Kısaca toplumsal yapı durağan, değişmez bir gerçeklik değildir; sürekli, hızlı ya da yavaş bir değişim içindedir.

“Toplumsal değişme” adlı 4. bölümde bu konuya daha ayrıntılı olarak değinilecektir.

- Toplumsal tabakalaşmanın nedenleri nelerdir?
- Toplumsal değişme nedir?

2. Toplumsal İlişkiler

İnsanların toplu hâlde yaşama ve ihtiyaçlarını birlikte giderme zorunluluğu toplumsal ilişkileri kaçınılmaz kılmıştır. Bu nedenle, toplumsal ilişkiler toplumu meydana getiren en önemli ögedir.

Toplumsal ilişki; “en az iki kişi arasında belirli bir zaman sürecinde ve bir amaca yönelik olarak kurulan bağıdır.”

Toplumsal ilişkiler kişisel, kültürel, ekonomik ya da siyasal nitelikte olabilir. Her gün evde, iş yerinde, alışveriş merkezlerinde, yolculuklarda, dernekte, lokantada, sendikada değişik ilişkiler kurarız. Çok sayıda ve değişik türdeki bu toplumsal ilişkiler esnasında karşılıklı etkileşim sonucu ortaklaşa yapılan davranış kalıpları oluşur. Çünkü toplumsal ilişkiler ve bir arada yaşama, bir takım kuralları ve bu kurallara uygun davranış kalıplarını ortaya çıkarır. Bu kurallar bireyler üzerinde baskı kurarak onları ortak davranışlara yöneltir. Bireyler, nerede ve nasıl davranacaklarını bu ilişkiler sonucu öğrenir ve uygular.

Toplumsal ilişki içinde olma bireyin toplum içinde varlığını devam ettirme zorunluluğunun sonucudur. Toplumsal ilişki olmadan ne insanlar ne toplumlar varlıklarını sürdürebilir. Ancak her ilişki toplumsal ilişki olarak nitelendirilmez. Bir ilişkinin toplumsal nitelik taşıması için bir takım özelliklere sahip olması gerekir. O hâlde, toplumsal ilişkide olması gereken özellikler nelerdir?

- Toplumsal ilişki en az iki kişi arasında olmalıdır. Kitap okurken, televizyon seyredirken, ders çalışırken bir ilişki kurulmuş olmaz.
- Toplumsal ilişkinin oluşması için iki kişinin olması da yeterli değildir. Aynı zamanda, bireyler birbirinden haberdar olmalıdır.
- Toplumsal ilişki belli bir süre devam eder. Örneğin, okuldaki arkadaşlık ilişkileri, okul süresince uzun bir zamanı kapsar. Ancak, karşıdan karşıya geçenler toplumsal bir ilişkide bulunmazlar. Çünkü çok kısa süre içinde dağıldığı gibi sözle ya da davranışla da birbirlerini etkilemezler.
- Bireyler arasında bir etkileşim olması gerekir. Bu etkileşimi sağlayan en önemli araç, dil ve davranışlardır. Etkileşimin karşılıklı gerçekleşmesi gerekir. Tek taraflı bir etki, etkileşim sayılamaz.

Toplumsal İlişki Türleri

Toplumsal ilişkiler sınıflandırılırken farklı ölçütler kullanılmıştır. Birey sayısı, ilişkinin süresi ve niteliği göz önünde tutulduğu zaman farklı ilişki biçimleri ortaya çıkar.

Birey sayısına göre ilişki biçimleri temel olarak üçe ayrılır:

a. Birey - birey ilişkisi: Sadece iki kişi arasındaki ilişkiyi dile getirir. Örneğin, maaş kuyruğunda bekleyen iki kişi arasında başlangıçta hiçbir ilişki yokken, birbirleriyle tanışmaları sonucunda, aralarında bir yakınlaşma doğmuşsa, toplumsal bir ilişki başlamış demektir.

b. Birey - grup ilişkisi: Bir tek bireyin, grup ya da gruplarla girdiği ilişki biçimidir. Öğretmenin sınıftaki öğrencilerle ilişkisi, bu türden bir ilişkidir.

c. Grup - grup ilişkisi: İki farklı grubun birbiriyle kurduğu ilişkiyi ifade eder. İki komşunun birbirine gidip gelmesi, grup-grup ilişkisine birer örnektir.

Toplumsal ilişkiler, sürelerine göre sınıflandırıldığında üçe ayrılır:

a. Kısa süreli ilişkiler: Zaman bakımından kısa süren ilişkilerdir. Yolculuk yaparken ya da marketten alışveriş yaparken kurduğumuz ilişkiler böyledir.

b. Uzun süreli ilişkiler: Bu tür ilişkiler, bazen insanın doğumundan ölümüne kadar sürebilir. Aile bireyleri arasındaki ilişkiler ya da köydeki ilişkiler bu türdendir.

c. Periyodik (devirli) ilişkiler: Bu ilişki, sadece yılın belli bir döneminde kurulur ve bir dahaki döneme kadar ortadan kalkar. Örneğin, dört yılda bir yapılan olimpiyatlar ya da bir şehirde her yıl kurulan fuarlar, periyodik ilişkilere örnek gösterilebilir.

Toplumsal ilişkileri niteliklerine göre iki biçimde sınıflandırabiliriz:

a. Birincil ilişkiler: Yüzyüze gerçekleşen, duygusal boyutlu yoğun ve samimi ilişkileri ifade eder. Arkadaşlık ilişkileri, aile içi ilişkiler birincil niteliktedir.

b. İkincil ilişkiler: Birincil ilişkilerin tersine, resmî ve çıkarıya dayalı ilişkiler, ikincil ilişkiler olarak nitelendirilir. Kent ortamında kurulan resmî ilişkiler bu niteliktedir.

Bireyler bu tür ilişkilere, gruplar ve kurumlar içerisinde girerler. Bunları gerçekleştirirken, birtakım statüler elde ederler ve bu statülere uygun davranışları yapmaları gerekir.

3. Toplumsal İlişki İle İlgili Temel Kavramlar

a. Toplumsal Statü ve Roller

Toplumsal statü; “bireyin toplum içindeki yerini belirleyen hak ve ödevlerle biçimlenen konumudur.”

SOSYOLOJİ 1

Toplumsal statüler toplumsal ilişkiler aracılığıyla gerçekleşir. Toplumda kişilerin olduğu gibi, toplumsal grupların da statüleri vardır. Aynı zamanda toplum içinde bireylerin birden fazla statüsü vardır. Örneğin bir kadın çocuğunun annesi, kocasının eşi, iş yerinde işçi, sendikada üye, bir derneğin yönetim kurulu üyesi kız kardeş, teyze vb. olabilir.

Statü, daha çok bireyin çevresindeki insanların, grupların ya da kurumların (aile, okul gibi) toplum içinde ona uygun gördükleri yeri veya mevkiyi ifade eder. Her birey zorunlu ya da gönüllü olarak çeşitli statüler elde eder ya da mevcut statülerinden zamanla vazgeçebilir veya kaybedebilir. Aynı zamanda bireyler statülerini tek başlarına belirleyemez.

Bireylerin sahip oldukları statüyü belirleyen etkenler şunlardır:

1. Statünün en evrensel ölçütü servet sahipliğidir. Genel olarak bütün toplumlarda mülkiyet sahipliği, statülerin yukarı ya da aşağı olmasını belirleyen en önemli etkidir.

2. Bazı toplumlarda soy bağı kişiye aşağı ya da yukarı bir statü sağlar.

3. Geçirilen eğitim basamaklarının sayısı ve çeşidi de toplumsal statünün belirleyicileri arasındadır.

4. Bazı durumlarda kişinin dinsel inanış ve fikirleri de toplumsal statülerin belirleyicisi olabilir.

5. Cinsiyet ölçütü de statüler üzerinde etkilidir. Cinsiyet, birçok toplumda statü belirleyicisi olarak kullanılır.

Toplumsal statüler elde edilmiş biçimlerine göre iki gruba ayrılır:

Verilmiş statüler: Bunlar doğuştan gelen ve çoğunlukla değişmeyen statülerdir. Statüyü belirleyen cinsiyet, soy, milliyet gibi etkenler doğuştan elde edildiği için verilmiş statülerdendir. Bir dine, bir ulusa üye olma, gibi statülerin ilk elde edilmiş biçimle olur.

Kazanılmış statüler: İnsanın yaşam içerisinde emek, eğitim ve deneyimleri ile sonradan kazandığı statülerdir. Bu statüler sonradan değiştirilebilirler. Statüyü belirleyen etkenlerden servet sahipliği ve eğitim yoluyla elde edilen konumlar kazanılmış statülerdendir. Öğretmen, öğrenci, tüccar, anne ve baba olmak kazanılmış statüye birer örnektir.

Her bireyin toplumda birden fazla statüsü vardır. Çünkü, her birey birden fazla gruba üye olur. Aile ortamında anne olan bir bireyin, okulda öğretmen, üniversitede doktora öğrencisi, sendikada üye olması onun birden fazla statüye sahip olduğunu gösterir.

Toplum üyeleri birbirlerini sahip oldukları statülere göre tanır. Her bireyin birden fazla statüsü olmasına rağmen, bunların arasındaki en baskın statüye **anahtar statü** adı verilir. İlk tanıştığımız kişiye sorduğumuz en önemli sorulardan biri, "Ne iş yapıyorsunuz?" sorusudur. Çünkü, ona nasıl davranacağımızı, ancak bu soruya verdiği yanıtla bulabiliriz. Ekonomik değerlerin önemli olduğu toplumlarda

anahtar statü, genellikle kişinin mesleğidir.

Her toplumun statülere verdiği birtakım değerler vardır. Toplumun gözünde, bazı statülerin değeri daha yüksek, bazılarının ise daha düşük olabilir. Bu durum toplumdaki topluma değiştiği gibi aynı toplumda da zamanla değişir. Örneğin, geçmiş yıllarda lise mezunu olmak Türk toplumunda önemli bir statü sayılırken, günümüzde üniversite mezunu olmak önemli sayılmaya başlanmıştır. İşte, bir toplumda statülere verilen değere **toplumsal prestij** adı verilir.

Annelik, ablalık, babalık vb. birer statüdür ve bu statüye sahip olan insanlardan beklenen birtakım davranışlar vardır. Bireyler, kendi statülerine uygun davranışları yerine getirmekle yükümlüdür.

Toplumun belirli bir statüde bulunan bireyden beklediği davranışların bütününe **toplumsal rol** adı verilir. Rol, sahip olunan statülerin nasıl yerine getirileceğini belirleyen davranış örüntülerini dile getirir. Her toplumsal rol, beklenen, izin verilen ve yasaklanan davranışları içerir.

Beklenen davranışlar: Öğretmenden öğrencileri eğitmesini, belediye başkanından yörenin sorunlarını gidermesini, yargıçtan adaletli olmasını, hakemden tarafsız davranmasını bekleriz.

İzin verilen davranışlar: Toplum ve hukuk düzeni bazı davranışlara katı kurallar getirmez ve yapılmasına izin verir. Örneğin, bir üniversite öğrencisi gazetelere yazılar yazabilir ya da seçmeli dersler alabilir. Bir lise öğrencisi okulunda istediği eğitsel kol faaliyetine katılabilir.

Yasaklanan davranışlar: Toplum ve hukuk düzeni bazı davranışlar yapıldığında ceza ya da yaptırımlar uygular. Hırsızlık yapanı ya da alkolü araç kullanan sürücüyü toplum ayıplar, kınar vb. cezalar verir.

Her bireyin nasıl ki bir **anahtar statüsü** varsa, buna bağlı olarak da bir **anahtar rolü** vardır. Anahtar statüsü doktorluk olan bireyin, anahtar rolü de hasta tedavi etmek olacaktır. Statü ve roller toplumdaki topluma farklılık gösterirler. İlkel toplumlarda bireylerin statü ve rolleri daha azken, modern toplumlarda statü ve roller daha fazlaşmış ve karmaşıklaşmıştır.

Bazen bireyler birden fazla rolü yapmak zorunda olduğu için, bireyin herhangi bir rolü bir başka rolünü yerine getirmesini zorlaştırabilir. Bu duruma **rol çatışması** adı verilir. Kendi çocuğunun öğretmeni olan bir kadının, evde çocuğuna anne gibi davranması gerekirken öğretmen gibi davranması rol çatışmasına örnektir. Bazı durumlarda bireyin oynayacağı rolün yeterince açık olmaması ve oynanan rolün geçici olması da rol çatışmasına örnektir.

Rol çatışmaları, başarısızlığın yanı sıra bireyde gerilim ve kaygılara da neden olabilir. Bu nedenle, bireyler statülerinin kendilerine yüklediği rolleri iyi anlamalı ve bu rolleri yerine getirmede kararlı olmalıdırlar. Bu durum rol çatışmasının getirdiği gerilimleri ve kaygıları ortadan kaldırır.

Diğer taraftan, bireyin yerine getirdiği roller birbirine benziyorsa, bu roller birbirini kolaylaştırabilir. Buna **rol pekiştirmesi** adı verilir. Bir avukatın daha sonra savcı olması, bir alanda edindiği bilgileri ve yetenekleri diğer bir alana aktarmasını gerektirdiği için rol pekişmesi gerçekleşir.

- *Toplumsal statü nedir? Sizin kaç tane statünüz vardır. Sıralayınız.*
- *Bunlardan, size verilmiş statüler ve kazandığınız statüler nelerdir?*

b. Toplumsal Değerler

Değerler genellikle beğeniye, ahlâka, felsefî sistemlere, ideoloji ya da inançlara dayanır. Bir toplumun ya da toplumsal grubun ortak duygu ve düşüncelerini yansıtır.

Toplumsal değer; “Bir toplumda ya da toplumsal grupta bireylerin olumlu tepki gösterdikleri düşünceler, kurallar, uygulamalardır.”

Toplumsal değerler, toplumların tarihsel gelişim sürecinde oluşur. Birey toplumsal değerleri, içinde doğduğu toplumda, gruplarda hazır bulur. Değerler, bir toplumdaki bireyler ve gruplar tarafından benimsenen, değerli kabul edilen düşünceler, kurallar, uygulamalar ve maddî nesnelere de sahiptir. Örneğin, maddî yapısı dışında ulusal bayraklar bağımsızlığın simgesi olarak manevî bir değere sahiptir.

Toplumsal değerlerin temel özellikleri şunlardır:

- Toplumsal değerler, toplumun bütünü ya da toplumsal grup üyeleri tarafından bilinir, benimsenir ve çoğunluğu tarafından uyulur. Örneğin, dürüstlük, yurtseverlik birer değerdir.
- Toplumsal değerler, toplumsal yapı ve düzenin korunması ve sürdürülmesinde önemli bir güce sahiptir. Bazı yasalar toplumsal değerlerden güç alırlar.
- Toplumsal değerler, toplumsal ilişkilerin düzenleyicileri arasında yer alır. Bir davranış ya da ilişkinin çoğunlukla olumlu olarak kabul edilmesi, yürürlükteki toplumsal değerlerle uyum içinde olmasına bağlıdır.
- Toplumsal değerlerin bir kısmı birçok toplum ya da ulus tarafından benimsenir. Bu nedenle, bazı toplumsal değerler evrensel özellik gösterir. Örneğin, 10 Aralık 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi” ile ortaya konulan değerler evrensel niteliktedir.

Toplumsal değerlerin yerine getirdiği önemli işlevler şunlardır:

- Toplumsal değerler, bireyler ya da gruplar tarafından ortak olarak benimsenip paylaşıldığı için dayanışmayı güçlendirir.
- Değerler, toplumda istenilen düşünme ya da davranma yollarının belirleyicilerindedir. Böylece bireyler hangi durumlarda nasıl davranacaklarını önceden bilirler.
- Değerler, bireylerin toplumsal rollerini seçmelerinde ve gerçekleştirmelerinde rehberlik eder.
- Değerler, statülerin belirlenmesinde de önemli işlevlere sahiptir. Statüler belirlenirken toplumsal değerler etkili olur.
- Değerler, bireyler üzerinde toplumsal baskılar uygulayarak bireylerin davranışlarını kontrol eder.
- Toplumsal değerler, bireyin “toplumsal kimliği”ni oluşturma sürecinde de bir işleve sahiptir. Toplumsal değerler zorlayıcıdır. Bu nedenle ortaklaşa bir kimliğin oluşmasında rol oynar. Kimlik, “bireyin kendisini nasıl tanımladığıdır.”

Toplumsal değişme sonucu bazı değerler zamanla işlevini yitirir. Örneğin, kan davası. Manevî değerler maddî değerlere göre daha yavaş değişir. Örneğin, matbaa makinasının Osmanlı İmparatorluğuna girmesi üç yüz yıldan daha uzun süre belli dinsel değerlerin (manevî değer) etkisiyle engellenmiştir.

Toplumsal değerler, toplumdan topluma ve aynı toplumda zamanla farklılık gösterir.

- *Toplumsal değerlerin temel işlev ve özellikleri nelerdir?*

c. Toplumsal Normlar

Toplumsal değerler gibi toplumsal normlar da bireylerin toplum içinde nasıl davranmaları gerektiğini gösterir. Toplumsal değerler açık ve kesin bir duruma gelince normlar ortaya çıkar.

Toplumsal norm; “belli bir durumda toplum içinde nasıl davranılması gerektiğini gösteren ve yaptırım gücü taşıyan kurallar sistemidir.”

İki insanın bir arada olduğu her yerde norm vardır. Normlar, karşılıklı görev ve hakların belirlenmesinde kişiye yol gösterir. Normlar yoluyla yapılan davranışlar ya kınanır, ayıplanır, cezalandırılır ya da ödüllendirilir. Bunun nedeni değerlerden ayrı olarak normların yaptırım gücünün olmasıdır.

SOSYOLOJİ 1

Toplumsal normların birtakım özellikleri vardır:

- Yukarıda aktarıldığı gibi, normlar yaptırımlar aracılığıyla bireylerin davranışlarını biçimlendirir.
- Herhangi bir norm, toplumun gereksinimlerini karşılayamıyorsa ortadan kalkar ve yerine toplum için daha uygun ve ihtiyaçları karşılayıcı normlar geçer.
- Her toplumun kendi yapısına özgü normları vardır. Çünkü, toplumsal normlar toplumun ekonomik yapısı, inançları, doğa koşulları gibi çeşitli etkilerle oluşur.
- Toplumsal normlar, bireyler arası ilişkilerin kurulmasında da önemli bir etkiye sahiptir. Her birey, girdiği herhangi bir toplumsal ilişkide bu normlara göre davranır.

Toplumsal normlar genel olarak ikiye ayrılır:

Yazılı ya da resmî normlar: Hukuk kurallarını dile getirir. Toplum üyeleri bu kurallara uymak zorundadır. Uymaz iseler yaptırım ile karşılaşır. Bu normların yaptırımı kamu hizmetlerinden yoksun bırakılma, para cezası, özgürlüğün belirli bir süre kısıtlanması şeklinde olabilir.

Yazısız ya da resmî olmayan normlar: Bu tür normların yaptırımı daha çok ayıplama, kınama biçiminde ortaya çıkar. Örf, âdet, gelenek ve görenekler yazısız normlardır. Bu kuralların her birinin yaptırımı farklı özellikler taşır.

Görenekler, tekrarlar sonucunda oluşan ve yaptırım gücü oldukça zayıf olan tutum ve davranışlardır. Alışkanlıklar insanın önemli bir özelliğidir. Görenekler bu alışkanlıklardan ortaya çıkar ve yayılır. Sakal, bıyık bırakmak, tespah çekmek birer görenektir.

Âdetler, göreneklerin yaygınlaşması ve kalıcı alışkanlıklara dönüşmesi ile oluşur. Göreneklere göre yaptırımı daha etkilidir. Âdetler evlenme törenlerinde, komşuluk ilişkilerinde daha belirgin olarak ortaya çıkar. Bayram kartı göndermek, özel günleri kutlamak bu tür âdetlerdendir.

Gelenekler, çok uzun süre geçerli olan âdetlerin, toplumu diğer toplumlardan ayıran temel bir özellik hâline gelmesiyle ortaya çıkar. Örflere göre yaptırımı daha zayıftır. Türkiye’de yağlı güreş, İspanya’da boğa güreşi, Fransa’da erkeklerin kadınların elini öpmesi birer gelenektir.

Örfler, herhangi bir âdetin toplum tarafından daha fazla yüceltilmesi ile ortaya çıkar. Yaptırımı, bundan öncekilerle karşılaştırıldığında daha ağırdır ve hatta hor görülme ya da toplumdan dışlanmaya kadar varır. Ülkemizin bazı yörelerinde “kan davası” nedeniyle kin gütmeye, intikam alma, yaralama ya da öldürme ile sonuçlanan olaylarda örflerin (törelere) etkisi vardır.

Toplumsal normlar bireyleri benzer davranışlar yapmaya ve topluma uyum göstermeye zorlar. Toplumsal düzen bu yolla sağlanır. Bunlara uymayan bireyler, kınamadan ayıplamaya ya da hapis cezasına kadar değişik biçimlerde cezalandırılabilir.

Değerler toplumsal normlara göre daha genel ve kapsayıcı bir özelliğe sahiptir. Normlar ise, bu genel ilkelerin özel olaylara uygulanışını dile getirir. Bir toplumsal değer norm hâline dönüştürülerek somutlaşır ve yaptırım gücü artar. Örneğin, “bağımsızlık” bir toplumsal değerdir ve bu özellik hukuk kurallarına yansıtılarak, bağımsızlığa aykırı davranışlar cezalandırılır. Yani, bir toplumsal değer olan bağımsızlık, norm hâline dönüştürülerek yaptırıma bağlanır.

Toplumda normlara uygun davranmayan bireylerin sayısı artarsa, toplumsal denge ve uyum bozulur. Toplumsal işlevini yerine getiremeyen norm ortadan kalkar ve yerine yeni bir norm geçer. Görüldüğü gibi, toplumsal değerler ile yazılı ve yazısız normlar birbirleriyle sürekli ilişki içerisinde ve birinde görülen değişme diğerlerini de zorunlu olarak etkiler. Çünkü hepsinin de ortak amacı, toplumdaki düzeni ve uyumu korumaktır.

- *Toplumsal norm nedir?*
- *Toplumsal normların temel özellikleri nelerdir?*

d. Toplumsal Kontrol

Toplumsal normların uygulanması toplumsal kontrol yoluyla gerçekleşmektedir. Toplumsal kontrole, toplumsal denetim mekanizması da denilir.

Toplumsal kontrol; “bir toplumda olumlu olarak değerlendirilen davranış biçimlerinin, o toplumun üyelerince benimsenmesini sağlamayı amaçlayan yolların ya da önlemlerin tümüne denir.”

Toplumsal kontrolün temel işlevleri; toplumun varlığını, bütünlüğünü ve sürekliliğini sağlamaktır. Toplumsal kontrol mekanizmaları “resmî” ve “resmî olmayan” biçiminde ikiye ayrılır. Hukukî yaptırımlar resmî; ahlâkî, dinsel ve törel yaptırımlar ise resmî olmayan mekanizmaları dile getirir.

Toplumsallaşma, bireyin davranış kalıplarına uymasını sağlayan ve bunu sürekli kılan bir süreçtir. Bireyler, toplumsallaşma süreci ile toplumsal değerleri öğrenerek davranışa dönüştürürler. Böylece toplumda düzenlilik ve uyum sağlanmaya çalışılır.

Her grup ve kurum, kendisinin sürekliliği için belirli toplumsal kontrol mekanizmaları geliştirir ve uygular. Bu kontrol, bireyin grup içindeki statüsünü ve bunlara bağlı olan rollerini öğrenmesi ve gerçekleştirilmesi açısından da önemlidir.

Toplumsal normların yaptırım gücü ile toplumsal kontrol arasında yakın bir ilişki vardır. Genel olarak, normların yaptırım gücü arttıkça toplumsal kontrol daha güçlü bir şekilde uygulanabilir. Bu anlamda, hukuk kurallarının yaptırımını diğer kurallara göre daha fazla olduğundan toplumsal kontrolü sağlamadaki etkileri daha fazladır.

Genel olarak, birincil gruplarda (aile, arkadaş, vb.) bireyler toplumsal kontrole kendiliğinden ve resmî olmayan biçimde uyarlar. İkincil gruplarda (devlet, siyasal parti gibi) ise kontrol daha resmî ve biçimseldir. Bu gruplarda, bireylerin girmiş oldukları ilişkiler de toplumsal kontrol mekanizmaları aracılığıyla düzenlenir. Birincil grup olan aile içinde çocukların anne-babalarıyla ilişkileri, ikincil grup olan bir dernekte üyeler ile yöneticiler arasındaki ilişkiler, o grupların normları tarafından şekillenir ve toplumsal kontrol aracılığıyla denetlenir. Toplumsal değerler ve normlar toplumsal kontrolü sağlayan temel araçlardır.

- *Toplumsal kontrol nedir?*
- *Toplumsal kontrolün temel işlevi nedir?*

e. Toplumsal Sapma

Toplum birtakım değerler ve normlar ile varlığını ve sürekliliğini sürdürür. Toplumsal değer ve normlar dışına çıkılması sonucu toplumsal kontrol mekanizmaları yoluyla davranışlar norm dışı yani toplumsal sapma olarak nitelendirilir.

Toplumsal sapma, “birey ya da grupların toplumda geçerli olan değer ve normlara uymamaları sonucu ortaya çıkan bir olgudur.”

Sapma olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilir.

Normal davranışlar toplum tarafından kabul edilir. Anormal davranış ise toplumda genel kabul görmüş olgulara aykırı ve onlara uyum göstermeyen davranışlardır. Örneğin, bir annenin çocuğunu terk etmesi davranışının anormal olarak görülmesi için, annenin çocuklarına karşı birtakım görevleri olduğu düşüncesi genel kabul görmüş olmalıdır. Sosyolojik açıdan toplumdaki normal kişiler toplumun ortak inanç ve davranış örüntülerini paylaşan kişilerdir. Bu örüntülerden ayrılanlar sapkın olarak adlandırılırlar.

Diğer taraftan, herhangi bir davranış üzerinde toplumda kabul gören bir uzlaşma olmayabilir. Bu durumda, toplumdaki her bireyin bu davranışa bakış açısı farklı olacaktır. Bu nedenle, o davranış üzerinde toplumsal bir uzlaşma olmayabilir. Üzerinde uzlaşmanın olmadığı bir davranış ise toplumsal sapma sayılmaz.

Toplumsal sapma olumlu ve olumsuz olmak üzere ikiye ayrılır:

Olumlu sapma, toplumun istediği biçimde ve ideal davranışlar yönünde gerçekleşen bir sapmadır. olumlu yönde sapma gösteren birey, toplumun yücelttiği davranış biçimlerine yönelmiş ve alışlagelen düşünce biçimlerini yukarı çekmiştir.

Olumlu sapmalar toplumda birtakım gelişme ve ilerlemelere neden olabilir. Nitekim, yaşadığı toplumsal yapıda çok önemli siyasal, toplumsal ve ekonomik atılımları gerçekleştiren Atatürk, olumlu sapma gösteren bir önder olarak, Türk toplumunun ilerlemesi ve gelişmesini sağlamıştır.

Olumsuz sapma, toplumca onaylanmayan sapmadır. Olumsuz sapma davranışı gösteren birey ya da gruplar genellikle kendi toplumları tarafından aşağı toplumsal statülere yerleştirilirler. Bu davranışlar toplumun diğer bireyleri tarafından hoş karşılanmadığı için cezalandırılır. Normların açıkça çiğnenmesi anlamındaki rüşvet, cinayet, hırsızlık, tecavüz gibi davranışlar onaylanmaz ve bu davranışları gösterenlere yaptırım uygulanır.

Olumsuz sapma davranışının değişik nedenleri vardır:

- Olumsuz sapma davranışının bir nedeni, bireyde zihinsel eksikliğin olması ile psikolojik uyumsuzluğun ortaya çıkmasıdır. Örneğin, zekâ düzeyi çok düşük moronlar ve idiotlar ile hafif düzeyde psikolojik rahatsızlıkları olan nevroitikler bu sınıflamaya dahildir.

- Birtakım toplumsal nedenler sapma davranışlarına yol açar. Örneğin, işsizliğin arttığı bir toplumda bireyler şiddete, alkolizme, hırsızlığa, dolandırıcılığa yönelebilirler. Toplumda adaletsiz bir gelir dağılımı varsa bu durum bireylerin sapma davranışı göstermelerine neden olabilir. Örneğin, rüşvet yaygınlaşabilir.

- Farklı kültürlerden gelmiş olma ve grup farklılıkları sapma davranışlarında etkilidir. Köyden kente göç etmiş birey, tamamıyla farklı bir kültürel ortama girer ve zaman zaman toplumla bütünleşmede zorlanır. Göç sonucu, özellikle kentlerde farklı kültürlerden gelen bireyler arasında kültürel çatışmalar ortaya çıkar.

Genel olarak, hızlı değişmelerin yaşandığı dönemlerde sapma davranışlarında artışlar görülür. Örneğin savaş, devrim, iç çatışma ve ekonomik bunalım dönemlerinde, toplumsal sapmaların arttığı görülür. Aynı zamanda, toplumdaki enflasyon, işsizlik, gelir dağılımının adaletsizliği gibi ekononmik sorunlar toplumsal sapma davranışlarını artırır.

Sapma davranışları her toplumda görülmesine rağmen, bunun derecesi toplumdan topluma farklılık gösterir. Bu farklılıkları ortaya çıkaran temel etken toplumsallaşma sürecidir. Toplumsallaşma, bireyin toplumun temel değer ve normlarını öğrenme sürecini ifade eder. Bu süreçte, bireyin topluma uyum sağlayabilmesi için gerekli olan davranışlar öğretilir.

- *Olumlu ve olumsuz sapma nedir?*

B. TOPLUMSAL GRUPLAR

Sosyolojiyi, en genel anlamıyla, toplumu inceleyen bir bilim olarak tanımlamıştık. Toplum ise, içinde bulunduğumuz ilişkiler bütünüdür. Bu ilişkiler bir toplumsal yapı içinde toplumsal gruplar aracılığıyla gerçekleşir.

Her birey değişik koşullarda ve farklı zamanlarda farklı gruplar içerisinde bulunur. Toplumsal gruplar, bireylerin bir amaç doğrultusunda karşılıklı ilişkide bulunması ile gerçekleşir.

İnsanlar, doğum ya da evlât edinme yoluyla öncelikle bir aile grubuna girerler. Evlilik aracılığıyla akrabalık grupları içinde yer alırlar. Öte yandan, bireyin cinsiyeti, yaş düzeyi, yetenekleri, eğitim düzeyi, mesleği, ilgileri, dünya görüşü, hayat felsefesi gibi etkenlerle girip çıktığı gruplar da vardır. Bireyin bu etkinliği ömür boyu devam eder. Bireyin grup üyeliğine seçilmesi bazen atanma ile bazen davet edilme ile gerçekleşir. Bazı durumlarda bireyin belli bir test ve sınavdan geçmesi de istenebilir.

Bireyler, çok sayıda grubun üyesidir. Aile içinde anne, okulda öğretmen, kooperatifte yönetici, seditada ya da bir dernekte üye olabilir. Bireyler her gruba uygun davranış kalıplarını, değerleri ve normları benimseyip ona göre davranmak zorundadırlar.

“Toplumsal grup, en az iki kişinin belli bir amaçla oluşturduğu ortak değer ve normlara sahip göreceli sürekliliği olan toplumsal bir varlıktır.”

Topluma yeni katılan bireyler öncelikle küçük gruplara girerler. Her katıldıkları grupta yeni statüler ve roller elde ederler. Bu anlamda, toplumsal yapı farklı yapılara sahip birçok grubu bir arada tutar.

- Toplumsal grup nedir? Bir insan öncelikle hangi gruplara üye olur?
- Sizin üye olduğunuz gruplar nelerdir?

1. Toplumsal Grup ve Özellikleri

Her toplumsal birlik toplumsal grup oluşturmaz.

Bir arada bulunan insanların toplumsal grup olabilmesi için birtakım özellikler taşıması gerekir. Bu özellikleri kısaca şöyle sıralayabiliriz:

- Gruplar, her şeyden önce, birbiriyle karşılıklı ilişkide bulunan, birbirinin davranışını dikkate alan insanlardan oluşur.
- Her grubun ortak değerleri, normları ve amaçları vardır.
- Grup içindeki her birey bir statüye ve statünün gerektirdiği bir role sahiptir.
- Grup içi normlara ve rollere uyulduğu sürece grup varlığını devam ettirir.

- Grup üyeleri arasında bir iş bölümü vardır. Grupta her birey ne yapması gerektiğinin ve üzerine düşen sorumluluğun farkındadır.

- Gruplar görelî bir sürekliliğe sahiptir. Gruptan bazı üyeler çıksa bile, grup varlığını devam ettirir.

- Grup üyeleri gruba özgü bir kimlik geliştirerek grup bilinci oluşturur.

Grupların toplumsal işlevleri ise şunlardır:

- Toplumsal gruplar, öncelikle bireyin ihtiyaçlarını gideren bir işleve sahiptir. Örneğin, üniversite, kişinin belli bir bilim dalında uzmanlaşmasını ve bir meslek edinmesini sağlamak; sendika, üyelerinin ekonomik, toplumsal haklarını savunmak için vardır.

- Toplumsal gruplar bireyin toplumsallaşmasını sağlar. Bu süreç içerisinde birey, içinde yaşadığı toplumun kültürünü kazanarak bir kişilik, toplumsal bir kimlik edinir.

- Toplumsal gruplar bireylerin yalnızlık duygularını ortadan kaldırır, ona güven verir. Bireyi özellikle kent yaşamında yalnızlık duygusundan kurtarır.

- Toplumsal gruplar dayanışma ve bağlılık duygularını geliştirir. Kişinin yaşamına bir amaç ve anlam kazandırır. Bireyin yalnızlığını gidermesine, toplumsal dönüşümlere ayak uydurmasına, yaşadığı toplumu ve dünyayı daha iyi tanınmasına, yardımcı olur.

Toplumsal yaşam içerisinde grup niteliği taşımayan geçici birtakım birliktelikler de vardır. Bunlar toplumsal yığın ve kategori olarak adlandırılır.

Toplumsal yığınlar, fiziksel yakınlıklarına rağmen, aralarında karşılıklı bir ilişki bulunmayan, yüzeysel ve geçici bir etkileşim içinde bulunan insan birliktelikleridir.

Toplumsal yığınlarda rol ve statüler belirlenmemiştir.

Toplumsal yığınlar çeşitli biçimlerde görülürler:

- **Sıradan kalabalıklar:** Sokakta gezenler, kırmızı ışıkta bekleyenler, otobüs kuyruğunda bekleyenler sıradan kalabalıklara örnek gösterilebilir.

- **İzleyici ve dinleyici kalabalığı:** Bir tiyatro, futbol karşılaşması ya da film izleyenler, konser dinleyenler bu tür kalabalık örnekleridir.

- **Gösteri kalabalığı:** Miting alanında toplananlar, yürüyüş yapanlar, resmî geçit yapanlar bu türden kalabalığa örnektir.

- **Etkin kalabalıklar:** Yağmacılar, fanatik spor taraftarları, linç girişiminde bulunan topluluklar etkin kalabalıkları oluştururlar.

Toplumsal kategori ise, aynı fiziksel mekânı paylaşmayan, ancak ortak birtakım özellikleri olan topluluklardır. Toplumsal kategoriler yaş, cinsiyet, meslek, gelir, eğitim gibi özelliklere göre oluşurlar.

- *Toplumsal grubun temel özellikleri ile temel işlevleri nelerdir?*

2. Toplumsal Grup Çeşitleri

Toplumsal gruplar son derece karmaşık ve çeşitlidir. Çok değişik işlevlere sahiptir. Bu nedenle tek bir sınıflandırma yapmak imkânsızdır. Toplumsal gruplar sınıflandırılırken farklı ölçütler kullanılır.

a. Üye Sayısına Göre Gruplar

- Küçük gruplar: Aile, arkadaş, oyun grupları vb.
- Büyük gruplar: Şehir, millet vb.

b. Sürekliliğine Göre Gruplar

- Geçici gruplar: Bir amacı gerçekleştirmek için kurulan, bu amaç gerçekleşince de dağılan gruplardır. İnşaatta çalışan işçiler, yapı kooperatifi kuranlar, bir konuda araştırma yapan bilim adamları geçici gruplara örnek gösterilebilir.

- Sürekli gruplar: Ömürleri, üyelerinin ömründen daha uzun olan devlet, şehir, millet gibi gruplar sürekli gruplardır.

- Devirli gruplar: Yılın belirli zamanlarında bir araya gelip, bir müddet sonra dağılan gruplardır. Her hafta kurulan pazarlar, uluslar ve uluslar arası fuarlar vb. devirli gruplara örnektir.

c. Katılış Biçimine Göre Gruplar

- İsteğe bağlı gruplar: Bireyin kendi özgür iradesine göre katıldığı gruplardır. Arkadaşlık grubu, dernekler, siyasî partiler gibi. Bu tür gruplardan bazılarında girebilmek için yetenek, bilgi düzeyi, yaş, cinsiyet, dünya görüşü vb. niteliklere bakılır.

- Bireyin isteğinin dışında katıldığı gruplar: Bu tür gruplara bireyler özgür iradeleriyle katılamazlar. Aileye ya da bir ulusa katılırken bireylerin kendileri karar vermezler.

d. Kuruluş Biçimine Göre Gruplar

- Resmî gruplar: Kurulabilmesi için resmî birtakım işlemlerin gerektiği gruplardır. Dernek, sendika, siyasî parti, şirket gibi.

- Resmî olmayan gruplar: Kurulması için resmi işlemlerin gerekmediği gruplardır. Arkadaş grupları, oyun grupları gibi.

e. Görevlerine Göre Gruplar

- Tek görevli gruplar: Bir ticarî şirketin, bir müzik grubunun yerine getirdiği bir tek görevi olan gruplardır.
- Çok görevli gruplar: Belediye, devlet, siyasî parti gibi birden fazla görevi yerine getirmeye çalışan gruplardır.

f. Toplumsal İlişki Biçimine Göre Gruplar

- Birincil toplumsal gruplar: Birincil gruplar, yüz yüze ilişkilerin, yardımlaşma ve sevgi bağlarının yüksek olduğu gruplardır. Grup üyelerinde “biz” bilinci hâkimdir. Yüksek bir dayanışma söz konusudur. Üye sayısı azdır ve bireyler arasındaki ilişkilerde süreklilik vardır. Örneğin, aile, arkadaş, komşu, akraba gibi toplumsal gruplar birincil toplumsal gruplardır.

Bireyler arası ilişkilerde birincil ilişkilerin egemen olduğu arkadaş grupları “birincil grup” olarak adlandırılır.

- İkincil toplumsal gruplar: Bu gruplar yapı olarak daha büyük, yazılı normlara dayalı olarak kurulan gruplardır. Hedefler insan ömrünü aşacak biçimde uzun süreli olabilir; devlet, siyasî parti, sendika gibi. İlişkilerin temelini, grubun hedef-lerinin gerçekleştirilmesi oluşturur. Bu nedenle bu tür gruplarda ilişkiler amaca yönelik ve resmîdir. Yüz yüze, samimî ilişkiler kurulsa da birtakım kurallara uymak zorunludur. Örneğin, siyasal partide ilişkiler ve amaçlar resmî olarak oluşturulmuştur. Grup üyeleri grubun kurulma amaçlarını gerçekleştirmek için bu kurallara uymak zorundadır.

g. Yapılarına Göre Toplumsal Gruplar

• Cemaat (Topluluk): Yüzyüze ilişkilerin ve geleneklerin etkili olduğu nüfusu az gruplardır. İnsanlar birbirine yardım amacıyla yaklaşır. Çıkar ilişkileri ön plânda değildir. Evlilik ilişkilerinde de geleneksel kalıplar hâkimdir. Örneğin, evlenmelerde, eş seçiminde, anne ve babanın otoritesi etkilidir.

• Cemiyet (Toplum): Endüstrileşme ile birlikte belirleyici ilişkiler cemiyetler içinde gerçekleşir. Burada gelişmiş ve kalabalık toplumlarda görülen resmî, akılcı, çıkara dayalı ilişkiler geçerlidir. Cemiyette önemli olan, insanların yüklendikleri rolü en iyi biçimde yerine getirmeleri ve işlerin yürütülmesidir. Yani grubun amaçlarını gerçekleştirme, hedeflerine bir an önce ulaşmasıdır.

Toplumsal grupları başka ölçütlere göre de sınıflandırmak mümkündür. Toplumsal gruplar bir toplumun gelişmişlik düzeyine ve yapısına göre, gerek sayısal, gerekse işlev olarak bir artış gösterir. Özellikle kentlerde yaşayan insanların farklı gruplara girme şansı daha yüksektir. Toplumsal gruplarda bulunmak üye olmak çağdaş yaşamın bir zorunluluğudur.

• *Toplumsal grup sınıflandırması yaparken ne tür ölçütler kullanılmaktadır? Örnekleyerek açıklayınız.*

3. Toplumsal Grup Örnekleri

Toplumsal gruplar değişik biçimlerde sınıflandırılmıştır. Toplumsal grupların tarihsel süreç içerisinde nasıl geliştiğini, toplumların geçirdiği çeşitli aşamalar içinde göreceğiz. Böylelikle toplumsal grupları, yapıları, özellikleri ve işlevleri açısından daha iyi kavrayabiliriz.

a. Köy Öncesi ve Köy

İnsanlar varlıklarını devam ettirebilmek için bir arada yaşarlar. Bir arada yaşamaktan toplumsal ilişkiler ortaya çıkar. İnsanın sürü yaşantısından topluluk yaşantısına geçmesi, aralarındaki toplumsal ilişkilerin artmasıyla ve yoğunlaşmasıyla gerçekleşmiştir. İnsanlar yerleşik hayata geçmeden önce topluluklar hâlinde ve göçebe olarak yaşamaktaydılar.

1. Köy Öncesi Dönem: Diğer canlılar gibi biyolojik varlığını sürdürmek zorunda olan insan, kendini diğer varlıklardan korumak ve temel ihtiyaçlarını sağlamak için topluluk hâlinde yaşamaktaydı. Üretmeden, doğadan topladığı ürünleri tüketerek varlığını sürdürüyordu. Genel özelliklerine göre bu dönemi şöyle özetleyebiliriz:

Yerleşim birimi: Bu dönemde insanlar belirli bir yerde yerleşmemekle beraber, doğal gereksinimlerini sağlamak için zorunlu olarak tatlı su kaynaklarını ve dere boylarını seçmişlerdir.

İş bölümü: Bu dönemde, cinsiyete dayalı iş bölümü söz konusudur. Genellikle kadınlar bitkisel ürünleri toplamakta, erkekler avcılıkla uğraşmaktaydılar. Öte yandan, henüz kadın ile erkek arasındaki eşitsizlikler oluşmamıştı.

Ekonomi: Toplayıcılık ve avcılıkla biyolojik varlıklarını sürdüren bu topluluklarda, üretim araçları son derece basit ve azdı. Ortaklaşa toplanan ürünler ve avlanan hayvanlar yine ortaklaşa tüketiliyordu.

Siyasal yapı: Yöneten ve yönetilenlerden bahsetmek mümkün değildir. Çünkü, özel mülkiyetin olmaması toplumsal sınıfların da ortaya çıkmamasına neden olmuş, buna bağlı olarak da yöneten ve yönetilen ayrımı oluşmamıştır.

Aile yapısı: Bugünkü anlamıyla bir aile yapısından söz edilemez. Topluluk yaşantısı içinde topluluğa üyelik ve topluluğa ait olma vardır.

İnanç yapısı: İlk dinsel inançlar bu dönemde doğmuştu. İnsanlar hemen hemen korktukları her şeye inanıp tapınmışlardır.

2. Toprağa Yerleşme: İlkel ortakçı topluluğun çözülüp dağılması ve toprağa yerleşmenin gerçekleşmesi kuşkusuz çok uzun bir tarihsel evrim sonucunda gerçekleşmiştir.

Yerleşme, insan gruplarının barınaklarını kurduğu çevreyi, insanın yaşam ve eylemlerini kapsayan bir kavramdır. İlkel göçebelikten yerleşik yaşama geçiş aşamasında ortaya çıkar. Göçebe topluluklar yerleşim yerleri olarak genellikle su kenarlarını, bereketli ürünler alabilecekleri ve diğer canlılardan korunabilecekleri alanları seçmişlerdir. Mezra, köy, merkez köy, kasaba, şehir, metropol birer yerleşim yerleridir.

Toprağa yerleşme özellikle tarımsal faaliyetin başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Tarım, insanların yaşayabilmek için gerçekleştirdikleri ilk üretim biçimidir. Toprağa yerleşmenin nedenleri kısaca şöyle belirtilebilir:

- Toplayıcılık ve avcılık alanlarının azalması.
- Nüfus sayısı ve yoğunluğu arttığı için göç etmenin zorlaşması.
- Hayvanların evcilleştirilmesi ve bitkilerin yetiştirilmesi.
- Üretim araç ve gereçlerinin geliştirilmesi.

Toprağa yerleşme ile birlikte toplumlar şu özellikleri kazanmıştır:

• Ekonomik alanda, genel olarak tarımsal faaliyetler belirleyici olmuştur. Öte yandan bazı hayvanlar evcilleştirilmiştir. Topraktan elde edilen ürünler ve

hayvancılık faaliyetleri tüketim fazlasını ortaya çıkarmıştır. Bu durum, ortak mülkiyet yerine, özel mülkiyetin gelişmesine neden olmuştur. Özel mülkiyet ise mülkiyet sahibi olanlar ve olmayanlar biçiminde bir farklılaşmayı doğurmuştur.

• Elde edilen ürünün artması ve insanların bütün günlerini üretim faaliyeti için harcamalarına gerek olmaması, sanat ve zanaat alanlarına yönelmelerine neden olmuştur. Böylelikle kullandıkları araç-gereçleri geliştirip, süsleyebilmişler, çeşitli eşyalar yapabilmişlerdir. İşaret dilini resim yoluyla geliştirmişlerdir. İlk devlet biçiminin temeli bu dönemlerde atılmıştır. Bu yüzden yöneten-yönetilen farklılığı doğmuştur.

• *İnsanların toprağı yerleşme nedenleri nelerdir?*

3. Köy: Toprağı yerleşme ile birlikte, bugünkü biçimiyle olmasa bile, ilk köy toplulukları oluşmaya başlamıştır. Köy nasıl bir yerleşmeyi ifade eder?

Köy “halkının çoğunluğunun tarımsal etkinliklerde bulunduğu, teknolojik üretim ve pazarlamanın yetersiz olduğu, ekonomik, toplumsal ve kültürel imkânlardan daha az oranda yararlandığı ve geleneksel ilişkilerin egemen olduğu yerleşim birimidir.”

Köy yerleşim yerlerinde akrabalığa dayalı, birincil ilişkiler, geleneksel norm ve değerler egemendir. Bu yerleşim yerlerinde sınırlı bir nüfus vardır, ilişkiler dar bir alanda gerçekleşir.

Köyde Toplumsal Değişme

Yerleşim yerleri tarihsel süreç içinde değişme göstermiştir. Yerleşik hayata geçilmesiyle oluşan ilk köylerle birlikte, kentlere özgü birtakım iş ve ilişkilerin de yavaş yavaş ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Elbette bugünkü biçimiyle şehirlerdeki yapı ve ilişkilerden söz edemeyiz. Artan tarımsal ürünlerle birlikte gelişme gösteren merkezi yerleşim yerleri, köyden kasabaya ve daha sonra kentlere dönüşmüşlerdir. Günümüzde de kent ve köy yerleşim yerlerinde değişmeler sürmektedir.

Dünyada, köy toplumsal yapılarındaki büyük değişmeler İngiltere’de başlayan ve tüm dünyaya yayılan Sanayi Devrimi’yle gerçekleşmiştir. Değişme her toplumdaki yerleşim yerlerinde aynı zaman içinde ve aynı hızda olmamıştır. Sanayi Devrimi ve icatlar ile hayvan ve insan gücüne dayalı üretim yerine makine gücüne dayalı üretime geçilmiştir. Bu gelişme, köy toplumsal yapısında büyük değişmelere ve yapısal dönüşümlere neden olmuştur.

Köy toplumsal yapısındaki değişmelerin sonuçlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Teknolojik gelişme ve üretim biçimindeki değişme: Tüketim için üretim yapan geleneksel tarım yerine, pazar için üretim yapan makineli tarıma geçiş gerçekleşmiştir.

- Toprak-nüfus dengesinin bozulması: Nüfus artışına paralel olarak, toprak miras yoluyla bölünmüş ve toprağın verimi ailenin geçimini sağlayamamıştır. Bu durumda köylerden şehirlere göç yoğunlaşmıştır.

Türkiye’de Köy Toplumsal Grubunun Sorunları

Türkiye’de köy toplumsal grubu, özellikle 1950’den sonra büyük bir toplumsal hareketlilik yaşamıştır. Bu toplumsal hareketlilik, tarımsal üretimde teknolojinin kullanılmasıyla, köyden kente doğru yoğun bir göç şeklinde kendini göstermiştir. Köydeki toplumsal değişimin nedenlerini ve ülkemizde kırsal alan sorunlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Ülkemizde ekonomik büyüme ile orantılı bir nüfus artışı yoktur. Özellikle kırsal alanda nüfus artışı daha fazladır. Bazı geleneksel değerler, inançlar nüfus artış hızının istenilen düzeye çekilmesine engel olmaktadır.

- Yoğun nüfus artışı nedeniyle tarım toprakları ve üretim araçları miras yoluyla parçalanmaktadır. Bu ise, verimliliği düşürmekte ve köyden kente göçü hızlandıran en önemli etkenlerden biri olmaktadır.

- Göç nedeniyle kentlerde istenilen vasıflarda ya da mesleklerde olmayan bir nüfus birikmektedir. Göç insanların işsiz kalmasına ve hayat standardının düşmesine neden olmaktadır. Kente gelir gelmez iş bulamayan ya da herhangi bir vasıf gerektirmeyen ve günü birlik işlerde çalışmak zorunda kalan bireyler, barınabilmek için gecekondu yapmak zorunda kalmaktadır. Böylelikle, sanayileşmeye dayalı bir kentleşme yerine, göçe dayalı, sorunlu ve çarpık bir kentleşme oluşmaktadır.

Diğer taraftan, köyden kente göç sadece kentleri değil, kırsal alanı da olumsuz etkilemektedir. Göç, köyde daha çok yaşlıların kalmasına neden olmakta ve kırsal alanda tarım ve hayvancılık faaliyetleri gerilemektedir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, yönelim devamlı köyden şehire doğru olmuştur. 1927 yılında nüfusun %75.8’i kırsal alanda yaşarken 1997’de bu oran %39.1’e kadar düşmüştür.

SOSYOLOJİ 1

Yıl	Nüfus (Milyon)	Şehir (%)	Köy (%)
1927	13,	24.2	75.8
1940	17,	24.4	75.6
1950	20,	25.0	75.0
1960	27,	31.9	68.1
1970	35,	38.5	61.5
1980	44,	43.9	56.1
1990	56,	59.0	41.0
1997	62,	60.9	39.1
2000	67,	65.0	35.0

Değişen Köy ve şehir dengesi.

Ülkemizde kırsal sanayi projeleri ile köy yaşamı cazip hâle getirilmeye çalışılmaktadır. Örneğin, tarımsal ham maddelerin yerinde işletilmesi amacıyla kurulan işletmeler, “Kalkınmada Öncelikli İller” projesinin uygulanması, özellikle Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinden sanayi şehirlerimize dengesiz göç akınına yavaşlatmıştır. Köylerimiz ve kasabalarımızda eğitim olanaklarının artırılması, her türlü ürünün sergilendiği panayır ve fuarların düzenlenmesi, toplumsal, kültürel ve ekonomik hayatı geliştirip kırsal alanları da şehirler gibi çekici hâle getirecektir.

?

- Köy toplumsal yapısındaki değişimin başlıca sonuçları nelerdir?
- Türkiye’de köy toplumsal grubunun sorunları nelerdir?

b. Kent ve Metropoller

1. Kentlerin Tarihsel Gelişimi ve Tanımı

Kent yaşantısına geçiş M.Ö. 3500’lü yıllara dayanır. İlk kentler Mezopotamya’da (Dicle ve Fırat arasında) kurulmuştur. Öte yandan, Mısır’da Nil nehri, Hindistan’da İndüs ve Çin’de Sarı Nehir civarında ilk kent özellikleri görülmüştür. Bu dönemde kurulan kentler, çoğunlukla nehir ya da göl kenarlarında oluşturulmuştur. Çünkü bu yerler, tarımsal faaliyet, ulaşım ve ticaret için en uygun

yerler olmuştur.

Antik çağın en büyük kenti, bir buçuk milyon nüfusa sahip Roma'dır. O dönemde kurulan kentlerin bazıları günümüzdeki gibi büyük olmuşsa da işlevleri açısından farklı özellikler gösterirler. Orta Çağın surlarla çevrili kentleri, savunma gereksinimleri nedeniyle kendi içlerine kapalı kentler olmuşlardır. Bu dönemde kurulan kentler savunma ya da ekonomik işlevlere sahipti.

Günümüzdeki anlamıyla ilk kentlerin ortaya çıkışı, Sanayi Devrimi ile olmuştur. Sanayi Devrimi ile birlikte kentlerin ekonomik yapısı tamamıyla değişti. Makineye dayalı üretimin yapılması ile geleneksel kent yapıları ortadan kalktı. Fabrikaların yakınında kurulan ve kente göç eden insanların oluşturduğu sanayi kentleri doğdu.

Kent, “artan bir nüfus yoğunluğuna sahip, toplumsal hayatın mesleklere ve iş bölümüne göre organize edildiği, üretimin yoğun olarak sanayiye dayandığı, ikincil ve yoğun insan ilişkilerinin yaygınlaştığı yerleşim birimidir.”

2. Kent Toplumsal Grubunun Özellikleri

Kent toplumsal grupları, sayısal ve işlevsel özellikleri bakımından kırsal alandaki toplumsal gruplara göre önemli derecede farklılaşmıştır.

Çeşitli ekonomik, siyasal ve toplumsal işlevleri gerçekleştiren birçok resmî ya da resmî olmayan, kendiliğinden kurulmuş, birincil ilişkilerin gerçekleştiği küçük toplumsal gruplar da kent toplumsal yapısında oldukça yoğundur. Kentsel sorunlar, bireyin kalabalıklar içinde kendini yalnız hissetmesine ve birincil grupların kent yaşantısında gittikçe artmasına yol açmıştır.

Kentte yaşayan birey yalnızca aile, akraba, arkadaş gibi sınırlı birincil gruplar içinde yer almaz. Bireyler birincil ilişkileri farklı ortamlarda da geliştirmeye çalışır. Örneğin; vakıflar ve dernekler birincil ilişkilerin geliştirdiği önemli gruplardır.

Büyük kentlerde yaşayanlar, geldikleri köy ya da kasabadaki ilişkileri yaşatmaya çalışan, yardımlaşma ve dayanışmayı artırıcı köy ya da kasaba dernekleri kurmuşlardır. Bu tür derneklerle bireyler kent yaşantısının sorunlarını daha kolay çözmeye çalışırlar.

Kentte yoğun iş bölümü, özel ve resmî birçok kuruluşun ve örgütlerin varlığı, işlerin plânlı bir şekilde yürütülmesi zorunluluğu ikincil ilişkileri gerektirmektedir. Bu tür ilişkilerde önemli olan, grupta işlerin yazılı kurallar çerçevesinde, plânlı bir şekilde, belirlenen roller aracılığıyla gerçekleştirilmesinin zorunlu olmasıdır.

3. Kent Toplumsal Yapısı

Kentler, genel olarak “tarım dışı etkinliklerin, örgütlenmenin ve uzmanlaşmanın fazlaca olduğu, büyük bir nüfus kitlesinin barındığı, üretimin yasalarca denetlendiği, ikincil ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı, karmaşık, farklılaşmış ve örgütlü bir toplumsal bütünlüğe sahip yerleşim birimleridir. Kentler ekonomik yaşam, nüfus yoğunluğu ve yapısı, toplumsal ilişki biçimi, toplumsal hareketlilik, iş bölümü, toplumsal kontrol ve toplumsal dayanışma açısından köylerden oldukça farklı bir yapı gösterir.

Kentler, çeşitli etnik grupları, kültür ve meslek gruplarını, toplumsal sınıf ve tabakaları içine alan heterojen (ayrı cinsten) yani farklılıkları içeren bir yapı gösterir. Belirleyici olan ekonomik etkinlikler sanayi, ticaret ve hizmettir.

Kent yaşamında her gün birçok insanla yüz yüze gelinmesine rağmen, çoğu zaman sürekli bir toplumsal ilişki kurulamaz. Bu yüzden toplumsal yığın örneklerini kentlerde yoğun olarak görmek mümkündür.

Toplumsal hareketlilik kentlerde daha yoğun olarak yaşanır. Sanatsal ve kültürel etkinliklerden kentte yaşayanlar daha fazla yararlanırlar. Öte yandan, karmaşık bir yapıda yaşamının getirdiği birçok problemden dolayı, kent yaşamında toplumsal sapmalar da yoğun olarak görülür.

Köy ve kent farklılaşmasını bir tablo ile gösterebiliriz:

	Köy	Kent
Ekonomi	Tarıma ve hayvancılığa dayalıdır.	Sanayi, ticaret ve hizmete dayalıdır.
Nüfus yoğunluğu	Nüfus yoğunluğu azdır.	Nüfus yoğunluğu fazladır.
Toplumsal ilişki biçimi	Birinci ilişkiler hâkimdir.	İkincil ilişkiler hâkimdir.
Nüfus yapısı	Homojendir.	Heterojendir.
Toplumsal hareketlilik	Statü değiştirme oldukça sınırlıdır.	Statü değiştirme çok sık görülür.
İş bölümü	Cinsiyete dayalı doğal iş bölümü vardır.	Teknik iş bölümü ve uzmanlaşma gelişmiştir.
Toplumsal kontrol	Gelenek ve görenekler etkilidir.	Hukuk kuralları etkilidir.
Dayanışma	Mekanik dayanışma vardır.	Organik dayanışma vardır.

Köy ve kent toplumsal yapısı.

- *İlk kentler nerelerde kurulmuştur?*
- *Kent toplumsal grubunun özellikleri nelerdir?*

4. Günümüzde Kentleşme Olgusu

Kentleşme: nüfusun kentlerde toplanması ve kentsel alanların gelişmesi sürecini ifade eder. Ülkemiz, 1950'li yılların başından beri giderek etkisini artıran bir kentleşme süreci içinde bulunmaktadır. İç göçler sanayileşme gibi nedenlerle kırsal alan ve kent nüfusunun dengesi değişmekte, böylece gerek orta ölçekli kentler (Sivas, Nevşehir, Trabzon gibi) gerekse sayıları çoğalan metropoller (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa gibi) hızlı bir büyüme eğilimi içine girmektedir.

Kentleşme, mekânda yayılma, nüfus yoğunluğu, yerel örgütlenme, toplumsal tabakalaşma, üretimde farklılaşma, uzmanlaşma, yeni yerleşim birimlerinin oluşturulması ile toplumsal, ekonomik ve kültürel değişime yol açan bir nüfus toplanması sürecidir.

Kentleşme sonucunda yeniden tanımlanan bireye **kentli** diyoruz. Kentli olmak kent yaşantısını benimsemekle gerçekleşir. **Kentlileşme** siyasal, kültürel, ekonomik ve toplumsal ilişkiler gibi toplumsal yapılanmanın farklı biçimlerini ve değişmelerini anlamayı ve uyumu gerektirir.

Kentlileşme, kentleşme sonucunda ortaya çıkan ve kentlileşme bilincinin bireylere kazandırılmasıyla gerçekleşen bir süreçtir.

Kentte yaşayan bireyin yaşamının yönlendirilmesi, kente göç edenlerin kent yaşamına uyum sağlaması, kentsel değerleri ve ilişkileri öğrenip benimsemesi, kent sosyo-kültürel politikalarının uygulanmasıyla oluşur.

Kentleşme, yalnızca nüfusun artması, ekonomik gelişmenin sağlanması ile oluşmaz. Aynı zamanda kentlilik bilincinin ve kent kültürünün bireye kazandırılmasıyla gerçekleştirilir. Bu konuda en büyük görev eğitim kurumlarına düşmektedir.

Kentleşmenin Nedenleri

Kentleşmenin nedenlerini iki temel gruba ayırarak açıklayabiliriz:

İtici nedenler, kırsal alanın ekonomik, kültürel, sosyal olanaklarının yetersizliği sonucunda oluşmaktadır. **Çekici nedenler,** kent yaşantısının sağladığı olanaklar sonucunda oluşmaktadır.

İtici nedenler		Çekici nedenler
<ul style="list-style-type: none"> * Toprağın bölünmesi, verimsizliği ve kıtlık, * Deprem, kan davası, terör, vb. * Hızlı nüfus artışı sonucu oluşan işsizlik, * Eğitim, sağlık ve diğer olanakların yetersizliği, * Geleneklerin baskısından uzaklaşma ve özgür yaşama isteği. 		<ul style="list-style-type: none"> * İş bulma, meslek edinme olanaklarının fazlalığı, * Daha iyi ve ileri eğitim ile sağlık koşullarından faydalanma, * Tüketim ürünlerinin bolluğu ve çeşitliliği, * Gelir düzeyini yükseltme olanakları, * Daha iyi hayat standardına ulaşma olanağı.

Köyün iticiliği ve kentin çekiciliği kentleşmenin nedenlerindedir.

Tabloda görüldüğü gibi, kırsal alanın olumsuz koşulları ile kentsel alanın olumlu özellikleri bireylerin köyden kente akışına neden olmaktadır.

Kentleşmenin Doğurduğu Sonuçlar

Ülkemizde kentleşme, batı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi sanayileşme sonucunda oluşmamıştır. Ülkemizdeki sanayileşme, şüphesiz kentleşme üzerine önemli etkiler yapmıştır. Ancak tek etken sanayileşme değildir. Kentleşmede belirleyici olan etken, kırsal yapıda değişmeler ve çözümler olmuştur. Ülkemizde kentleşme süreci hızlı bir biçimde gerçekleşmiştir. Hızlı nüfus hareketliliği de kentlerin doğal gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir.

Ülkemizde büyük kentlere yapılan yoğun göçler, ekonomik gelişmeye paralel olmayan nüfus artışı, önemli birtakım sorunlara neden olmuştur. Bu sorunları şu şekilde özetleyebiliriz:

İşsizlik: Yalnızca ülkemizin değil, hemen hemen bütün ülkelerin sorunudur. Göçler yoluyla vasıfsız işçilerin kentlere birikmesi büyük kentlerimizde önemli birtakım sorunlara neden olmaktadır. İşsizlik, olumsuz toplumsal sapmalara, ahlâkî değerlerin bozulmasına (hırsızlık, cinayet, çeteleşme, terör gibi sonuçlara) yol açan önemli faktörlerden biri olmaktadır.

Gecekondulaşma: Büyük kentlere yoğun nüfus akımı gecekondulaşmaya ve çarpık kentleşmeye yol açmaktadır.

Kentlere gelen nüfus, hızlı bir şekilde yeni yerleşim yerlerine (yasal olmayan yollardan imarsız konut yapımına) yani gecekondulaşmaya yönelmiştir.

Gecekondularda ulaşım, su, elektrik gibi belediye hizmetlerinin istenilen düzeyde sunulmaması, yaşamı zorlaştırmaktadır.

Çevre kirliliği: Çevre kirliliği sanayileşmenin kentlere getirdiği bir sorundur. Sanayinin ortaya çıkardığı çevre kirliliği, toplumsal yaşamımızdan da öte, dünyamızı tehdit eden bir sorun hâline gelmiştir. Günümüzde hava kirliliği, fabrika atıkları, çöpler vb. kentlerin önemli sorunları arasında yer almaktadır. Çözülmesi gereken bir başka önemli sorun gürültü kirliliğidir. Bu durum, kentte yaşayan insanların psikolojik olarak da sağlıklı olabilmesi açısından önemlidir.

Bölgeler arası dengesizlik: Kimi bölgelerde hızlı bir kentleşme görülürken, kimi bölgelerde kentleşmenin daha yavaş olması, bölgeler arasında gelir ve yaşam farklılığı doğurmuştur. Bölgeler arası dengesizlik daha çok gelişmekte olan ülkelerde görülür.

Kültürel çözüme: Kente yeni gelen insanlar, yeni değerler normlar ve davranış kalıpları ile karşı karşıya kalırlar. Bu durumda bireylerin kentsel yaşama uyum sorunları başlar. Kente göç edenlerin önemli bir kısmı bu değerleri kolayca benimseyemez. Kentte doğan ikinci kuşak bireyler ise daha hızlı bir değişim içerisine girerler. Bu durum aile içerisinde de gerginlikler ve kuşaklar arası çatışmalar yaratır.

Tüm olumsuzluklara rağmen, toplumsal kalkınmanın üç temel bileşeni kentleşme, sanayileşme ve tarımda modernleşmedir. Bu nedenle kentleşme, gelişme ve ilerleme açısından yaşanması gereken bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu üç sürecin sağlıklı bir şekilde gelişmesi, toplumsal yapının düzenli ve uyum içerisinde olması açısından önem taşımaktadır. Kentleşme sorununun çözümünde, yerel yönetimlerin kentsel plânlama, düzenleme ve uygulama boyutlarındaki çalışmaları önemlidir. Kentleşme politikalarının üretilmesinde kent toplum bilimcilerinin çalışmaları da dikkate alınmalıdır.

5. Metropol (Ana Kent)

Tarihsel gelişim süreci içerisinde **kentlerin** gelişimi üç aşamada ele alınmaktadır.

- Sanayi öncesi kentler
- Sanayi kentleri
- Metropol kentler

Sanayi öncesi kentler askerî ve ticarî işlevlere sahipti. Sanayi kentleri, sanayileşme ile birlikte teknolojik gelişmelerin, ulaşım ve yönetim olanaklarının artmasının ürünüdür. Metropol kentler ise birkaç sanayi yerleşim merkezinin birleşmesi sonucu oluşmuştur.

Kentsel yerleşmenin günümüzde en üst boyuta geldiği nokta metropollerdir. “Büyük şehir” dediğimiz kentler birer metropol olarak adlandırılır. Ülkemizde İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Adana; dünyada Paris, Londra, Berlin, New York, Pekin gibi kentler birer metropoldür.

Metropol, ekonomik ve kültürel yönden gelişmiş birçok kent merkezini içine alan, sanayi ve teknolojinin gelişmiş olduğu, büyük bir yerleşim alanıdır.

Bir metropolde farklı dinden, ulustan, kültürden insanlar ticari, siyasi, kültürel etkinlikler amacıyla bir araya gelirler. Örneğin İstanbul, ülkemizin bütün bölgelerinden ve diğer uluslardan gelen insanları barındıran bir dünya şehridir.

- *Kentleşmenin nedenleri ve doğurduğu sonuçlar nelerdir?*

c. Millet (Ulus)

İnsan toplumlarının gelişim aşamalarına baktığımız zaman, insanların ilk önce toplayıcılık ve avcılıkla geçindiklerini, daha sonra da tarımsal üretime geçilmesiyle toprağa yerleştiklerini görürüz. Topluluk üyelerinin aynı toprak parçası üzerinde bir arada yaşamalarından sonra giderek siteler ortaya çıkmaya başlamıştır. Sitelerin birleşmesiyle ortaya çıkan imparatorluklar sitelerin yıkılmasında önemli bir etken olmuştur. İmparatorlukların yıkılmasıyla da yine üretimin tarıma dayalı olduğu ve geçimlik üretimin yapıldığı feodal örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. Bu örgütlenme biçiminde, senyörlerin bağımsız ve ekonomik olarak kendine yeterli birimler olması nedeniyle, merkezî bir bütünlüğe ulaşamamıştır.

Feodal dönemin sonlarında kentlerde manüfaktür üretim doğmuştur. **Manüfaktür** (atölye imâlatı), pazar için üretimin yapıldığı ve geçim kaynağı ücret olan işçilere ihtiyaç duyan bir örgütlenme biçimidir. Manüfaktür üretim biçiminde henüz gelişmiş bir teknoloji yoktur. Bu tür bir üretimin gelişmesi, ticaretin artması, keşifler ve icatlar, tüccarların ve işletmecilerin ekonomik olarak feodal soylulara karşı güçlenmesini sağlamıştır. Aynı zamanda kentler, nüfusun arttığı ve sanayinin geliştiği büyük toplumsal yapılar olmaya başlamıştır.

Bu gelişmeler, toplumun yeniden yapılanması için yeni bir örgütlenme biçimine geçilmesini gerekli kılmıştır. Bu yeni toplumsal yapılanma “dil, toprak, ekonomi ve kültür”de birlik gerektiren ulusal devletleri ortaya çıkarmıştır.

1. Milleti Oluşturan Unsurlar

a. Ekonomi Birliği: İnsanın varlığını sürdürebilmesi için üretmesi, ürettiklerini paylaşması ve tüketmesi gerekir. Bu üretim ve tüketim belirli bir ekonomik yapı içinde gerçekleşir. Feodal örgütlenmelerin yıkılıp ulusal pazarların kurulmasıyla millet esasına dayalı toplumsal yapılar oluşmaya başlamıştır.

Ortak bir ekonomik yaşam içerisinde bulunmak ve ortak çıkarlara sahip olmak bireyler arasında güçlü ilişkilerin doğmasına neden olur. Ekonomik birlik sağlanamamışsa, millet temeline dayalı bir yapı da gelişmez. Ekonomi birliğinin milleti oluşturmada iki önemli etkisinden söz edilebilir.

- İnsanların ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için iş bölümü yapılması gerekir. Bu ise bireyler arasındaki dayanışmayı güçlendirir.
- Diğer taraftan, çoğunluğun benzer ekonomik etkinlikte bulunması, o milletin, kendine özgü ekonomik özellikler kazanmasına yol açar.

b. Toprak Birliği (Vatan): Aynı toprak parçası üzerinde uzun süre yaşamak, toplumdaki bireyler arasında duygu ve düşünce yönünden benzerliklerin oluşmasına neden olur. Bireyler arasında bir hatıra birliği meydana gelir. Aynı acıları yaşamış olmak ya da aynı sevinçleri paylaşmak, bireyler arasında dayanışmayı arttırdığı gibi, ortak birtakım değer ve normlar oluşturur.

Vatan birliği, aynı toprak parçası üzerinde uzun süre yaşama ve bu toprağın korunması için verilen mücadeleler sonucunda oluşan duygudur. Vatan, millî birliğin kurulabilmesi, dayanışmanın sağlanması için zorunlu bir ögedir. Ancak, bir toprak parçası üzerinde yaşamak, milleti oluşturmak için tek başına yeterli değildir.

c. Soy Birliği: Soy, “Ana ya da babadan her birinin, erkek ya da kadın ataları dolayısıyla oluşan yakınlık grubu.” olarak tanımlanır. Kısaca, aynı atadan gelenlerin oluşturduğu topluluktur. Aynı, soydan gelen insanlar arasında duygu, düşünce ve davranışlar açısından yakınlık oluşması doğaldır. Bu yakınlık, birlik, bütünlük ve dayanışmayı sağlar. Irk ise insan türünün kalıtımla gerçekleşmiş bi-yolojik çeşitlenmelerinden her birini ifade eder. İnsanlardaki irksal özellikler deri rengi, kafatası yapısı, burnu ve boy ölçüsü gibi bedensel farklılıklara göre yapılır. Dünyada katıksız bir ırk yoktur. Irklar, binlerce yıldır birbirleriyle karışmıştır ve bu karışım günümüzde de devam etmektedir.

Irklar, aşağı ve üstün ırk olarak nitelenemezler.

İrkları aşağı ya da üstün ırk olarak ayırmak da mümkün değildir. Bir millet aynı ırktan bireylerden oluşabileceği gibi, farklı ırktan bireylerden de oluşabilir. Toplumlar arasında sadece gelişmişlik ya da az gelişmişlik ayrımı yapılabilir.

Milletin oluşması için aynı ırktan ve soydan gelmiş olmak zorunlu bir koşul oluşturmaz. Aynı soydan gelmek, sadece toplum içinde dayanışmayı artırıcı bir etken olabilir. Örneğin Fransızlar, İspanyollar, İtalyanlar, Lâtin soyundan gelmektedirler. Ancak üçü de farklı bir millet oluşturmuşlardır.

d. Dil Birliği: Bireyler arasında toplumsal ilişkilerin kurulabilmesinin, duygu ve düşüncelerin anlatılmasının ve kültürel değerlerin aktarılmasının en önemli aracı dildir. Aynı dili konuşuyor olmak insanları birbirine yakınlığa getirdiği gibi, birbirlerini daha kolay anlamalarını da sağlar. Toplumun kültürel değerleri sonraki kuşaklara dil yoluyla aktarılır. Bu açıdan dil, milleti oluşturan önemli bir unsurdur.

Ancak, aynı dili konuşuyor olmak da milleti oluşturmada tek başına yeterli değildir. Nitekim, farklı dillerin konuşulduğu milletler de vardır. Örneğin, İsviçre’de Fransızca, Almanca, İngilizce konuşulurken; Almanca, hem Almanya’nın hem de Avusturya’nın resmî dilidir. Demek ki, bir millet içerisinde farklı diller konuşulabildiği gibi, bir dili farklı uluslar da kullanabilmektedir.

e. Din Birliği: Genel olarak din, “insanların anlayamadıkları, karşısında güçsüz kaldıkları doğa ve toplum olaylarını, tasarladıkları doğa üstü, gizemsel nitelikli güçlerle açıklamaya yönelme” olarak tanımlanabilir. Diğer etkenlerde olduğu gibi, aynı dinî inanca sahip insanlar arasında bir yakınlık ortaya çıkar. Böylece din millî varlığı şekillendiren etkenlerden biri hâline gelir.

Din, milleti oluşturmada tek başına yeterli bir neden değildir. Çünkü, aynı dinî inanca sahip olduğu hâlde farklı milletler ortaya çıkmıştır. Bu ulusta farklı dinlere mensup insanlar bir arada ve uyum içerisinde olabilir. Farklı dinî inanışlara sahip olmaları, onların birbirine düşman olmalarını gerektirmez.

f. Tarih ve Kültür Birliği: Çoğu zaman, aynı olayları yaşamış olmak, aynı olaylardan etkilenmek, insanları birleştiren ve bütünleştiren en önemli etkenlerden biri olmuştur. Uzun süre bir arada yaşamak, aynı sorunlara ve sıkıntılara katlanmaya ya da aynı güzellikleri paylaşmaya neden olur. Bu ortak yaşam, o toplumda yaşayan insanlar arasında bir tarih bilinci oluşturur. Ortak bir tarihsel geçmişi yaşama, geçmişin değerlendirilmesinde ve geleceğin oluşturulmasında ortak davranışlar geliştirme açısından etkilidir. Bu tarih bilinci, doğal olarak, insanlarda millî birlik bilincinin gelişmesine katkıda bulunur.

Uzun zaman bir arada yaşayan insanlar ortak bir kültür de yaratırlar. Toplumsal değerler, normlar bu kültürle gelişir ve değişir. Bireyler, aynı gelenek, görenek, kural ve ahlâkî yapı içinde yetişerek ortak bir kimlik geliştirirler. Tarih ve

kültür birliği, sağladığı dayanışma ile milletin gelişmesinde en önemli etkenlerden biridir. Yeni kuşak bireyler, bu tarih ve kültür bilincini toplumsallaşma yoluyla kazanarak, millet dayanışmasını sürekli hâle getirirler. Ancak, tarih ve kültür birliğinin var olması da bir milleti oluşturmada tek başına yeterli değildir. Örneğin, Türkler ve Azeriler benzer tarih ve kültür mirasına sahip olmalarına rağmen farklı milletleri meydana getirmişlerdir.

2. Milletin Tanımı

Yukarıda aktarılan bütün etkenlerden sonra, milletin tanımını nasıl yapabiliriz? Unutmamamız gereken konu, yukarıda anlatılan bütün unsurların tek başına milleti oluşturmada yeterli olamayacağıdır. Bu etkenlerin hepsinin bir arada düşünülmesi zorunludur.

Millet, “feodal düzenin yıkılışı ve kapitalist düzenin oluşumu döneminde ortaya çıkan; toprak, ekonomik yaşam, duygu, dil ve kültürel özellikler yönünden ortaklaşa niteliklere sahip bağımsız bir siyasal kimlikle aynı topraklar üzerinde yaşayan insan topluluğudur.”

- *Mileti oluşturan unsurlar nelerdir?*
- *Toplumların tarihsel gelişim sürecinde ne tür etkenler milletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur?*

3. Millet ve Milliyetçilik İlişkisi

İnsanların bir arada yaşamaları ile oluşturdukları en ileri topluluk, millet esasına dayalı millî devletlerdir. Yalnız her topluluk millet olma aşamasına gelememiştir. Günümüzde kabile yaşantısını sürdüren topluluklara hâlâ rastlanmaktadır. Farklı din, dil, tarihsel geçmişe sahip olan toplumsal gruplar, birlik, yardımlaşma, insan haklarına dayalı birlikler oluşturma sürecine girmektedir. Önce “Avrupa Ekonomik Topluluğu” olarak kurulan birlik, zamanla geliştirilerek (millî sınırların, gümrük duvarlarının kalktığı, serbest dolaşımın olduğu, aynı para biriminin uygulandığı) “Avrupa Birliği” adıyla milletler üstü bir özellik kazanmıştır.

Millet aşamasına gelmiş toplumsal grupları bir arada tutan en önemli fikir, milliyetçilik düşünesidir. Milliyetçilik, bir millete mensup olma duygusu sonucu ortaya çıkan toplumsal bir olgudur.

1789 Fransız Devrimi’ni hazırlayıcı en önemli fikir akımı milliyetçiliktir. Milliyetçilik, 19. yüzyılın başlarından itibaren toplulukların vazgeçilmez bir ilkesi olarak duygu ve fikir yoğunluğuna dönüşmüştür. 20. yüzyılda milliyetçiliğe farklı yaklaşımlar sonucu olumsuz sapmalar ortaya çıkmıştır. Örneğin; milliyetçiliğe ırkçı yaklaşım, bir toplumsal, siyasal sapmadır. Örneğin; Almanya’da ortaya çıkan Adolf Hitler’in milliyetçiliği, ırk temeline dayalı, diğer milletleri yok sayan ve sömürüsü

altına almak isteyen bir milliyetçiliktir. Atatürk milliyetçiliği ise, halk egemenliğine dayalı, milletlerin kardeşlik duygusu içinde yaşaması ilkesi üzerine kurulur.

Milliyetçilik, en genel anlamda “kendi ulusunu sevip onu yüceltmeyi amaç edinen bir duygu ve düşünce birliği” olarak tanımlanır.

4. Atatürk’e Göre Millet, Milliyetçilik ve Halkçılık

Türk milliyetçiliği, bağımsız bir devlet olarak dünya milletleri içinde yer almamızı sağlamıştır. **M. Kemal Atatürk**, Kurtuluş Savaşı ile ülkemizi millî bağımsızlığa kavuşturmuş, ümmet temeline dayalı bir devletten millet temeline dayalı yeni bir devletin kurulmasını sağlamıştır. Yeni devlet ümmetçiliğe değil, Atatürk milliyetçiliğine bir kişinin ya da grupların egemenliğine değil, halk egemenliğine dayalı bir cumhuriyet rejimidir. Kurtuluş Savaşı ile birlikte başlayan devrimlerin en önemli dayanağı altı temel ilkedir.

Atatürk, Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nı Anadolu halkıyla birlikte gerçekleştirmiştir. Dört yıla yakın süren bağımsızlık mücadelesi sonucunda, millet esasına dayalı yeni Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur.

Atatürk'ün Millet Anlayışı

Atatürk'e göre,

- a. Zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan,
- b. Beraber yaşama isteği ve arzusunda içten olan,

c. Tarihsel mirasını sahiplenip, bunu sürdürmede ortak iradeye sahip olan insanların birlikte yaşamasından vücuda gelen cemiyete millet denir.

Atatürkçü düşüncede milletin en önemli ve ilk unsuru, birlikte yaşama ruhudur. Birlikte yaşama, tarihsel bir geçmişe sahip olunmasıyla ve ortak mirasla gerçekleşmektedir. Atatürk ırkçılığa kesinlikle karşı çıkmıştır. Irk birliğini abartmamak, Türk milletini saf bir ırka ve kökene bağlamamak gerekir. Bu bütüne katılmak için Türk olma duygusu yeterlidir. Atatürk'e göre "Ben Türk'üm." diyen herkes Türk'tür.

Atatürk'ün Milliyetçilik Anlayışı

Atatürkçü düşüncede milliyetçilik, millet ilkesine dayanır. Milliyetçilik, milletler topluluğu içinde kendine özgü olmayı ifade eder. Bağımsızlık mücadelesi milliyetçilik duygusunu geliştirmiş ve Türk halkını bir araya getirmiştir. Türk halkı milliyetçilik fikri ile ulusal devletini kurup devrimlerini gerçekleştirmiştir.

Atatürkçü düşüncede milliyetçilik, diğer milletleri düşman görmez. Kendi ülkesinin birliğini ve kalkınmasını isteyen Türk milliyetçisi, diğer milletlerle iyi ilişkiler içinde olmayı da hedefler. Atatürk milliyetçiliği barışçıdır "Yurtta barış, dünyada barış." ilkesi evrensel bir değer olarak bütün dünya milletlerine bir çağrıdır.

Atatürk'ün Halkçılık Anlayışı

Halk, bir ülkede yaşayan bütün yurttaşların oluşturduğu topluluk olarak tanımlanır.

Halkçılık: "kanun karşısında eşitlik, ulusal egemenlik, devletin halka dayanması" anlamını taşır. Kurtuluş Savaşı'nın halka dayanılarak kazanılmış olması, halkçılığın önemini artırmıştır. 18 Eylül 1920 tarihinde Atatürk TBMM'de şöyle di-yordu: "Halkın, hep içinde bulunduğu sefaletin sebeplerini kaldırarak, yerine refah ve mutluluk getirme meclisin en baş amacıdır."

Halkçılık ilkesi toplumsal tabakaların ve hükümetlerin birbirine üstünlüğünü ve baskısını kabul etmez. Halkçılık eşitlikçidir, ayrımcılığa karşıdır. Cumhuriyetimizin temel ilkelerinden biri olan halkçılık, sosyal hukuk devletini

SOSYOLOJİ 1

öngörür. Bu devlet, kendi kendini yöneten, demokratik, hakça paylaşılan, toplumsal dayanışma içinde bulunan insanların birlikteliğidir.

Millî Birliğin Sağlanması

Milliyetçilik ve halkçılık ilkeleri etrafında toplanan millet, bir millet bilinci ve millet birliği oluşturur. Bir arada yaşama, aynı mirasa sahip olma duygusu ve kader birlikteliği millî birliğin temellerini oluşturur.

Millî birlik, toplumsal barışı ve dayanışmayı sağlar. Toplumsal dayanışma ve yardımlaşma bu ilkelerle gelişip devamlılığını sürdürür. Toplumsal kalkınma, büyük atılımlar, toplumsal problemlerin çözümü, dış tehditlere ve kışkırtmalara karşı koyuş, millî birlik ve bilinçle gerçekleşir. Cumhuriyet Cumhuriyet dönemindeki devrimlerimiz millî birlik ve dayanışma sonucu gerçekleştirilmiştir.

- *Milliyetçiliğin, millet için önemi nedir?*
- *Atatürk'ün millet ve halkçılık anlayışı nedir?*

ÖZET

İnsanların karşılıklı ilişki içinde olması onların çeşitli toplumsal (sosyal) gruplar veya birliktelikler kurmasına neden olmuştur. Bizler doğum ile birlikte toplumsal gruplar içine girer (öncelikle aile grubuna) ve ömür boyu çeşitli gruplar içinde varlığımızı devam ettiririz. Grupların çeşitli özellikleri ve işlevleri vardır. Ancak her insan birlikteliği grup özelliği taşımaz. Toplumsal yığınlar, kalabalıklar, kategoriler toplumsal grup değildir. Toplumsal grupların bir çok işlevi vardır. Bu nedenle gruplar son derece çeşitli hatta karmaşıktır. Toplumsal gruplar sınıflandırılırken farklı ölçütler kullanılır.

Toplumların tarihsel gelişim sürecinde, toplumsal gruplar da çeşitli aşamalardan geçmiş ve çeşitlenmiştir. İnsanların ilk oluşturduğu gruplar, göçebe küçük gruplardır. Daha sonra tarımla uğraşılması sonucu yerleşik gruplar da oluşmaya başlamıştır. İlk yerleşim yerleri de köyler olmuştur. Günümüzde de köy yerleşim yeri ve köy grupları da değişimle birlikte varlığını sürdürmektedir. Türkiye’de köy toplumsal grubundaki sorunlar özellikle 1950’den sonra başlamıştır. Tarımda makineleşmeye geçilmesiyle köyden kente doğru göç başlamıştır.

İlk kentler M.Ö 3500’lü yıllarda genellikle savunma ve ticari amaçla kurulmuştur. Günümüzdeki anlamıyla ilk kentlerin ortaya çıkışı, “Sanayi Devrimi” ile olmuştur. Kent toplumsal gruplarında daha çok ikincil ilişkiler görülür. Kentleşme, nüfusun kentlerde toplanması ve kentsel alanların gelişmesi sürecini ifade eder. Kentleşme sonucunda yeniden tanımlanan bireye ise kentli diyoruz. Kentleşmenin nedenlerini iki temel gruba ayırarak açıklayabiliriz. Bunlar, itici ve çekici nedenlerdir. Kentleşmenin doğurduğu bir çok sorunlar vardı. Ülkemizde büyük kentlere yapılan yoğun göçler, ekonomik gelişmeye paralel olmayan nüfus artışı, önemli bir takım sorunlara neden olmuştur. Bu sorunlar; işsizlik, gecekondulaşma ya da çarpık kentleşme, çevre kirliliği, bölgeler arası dengesizlik ve kültürel çözülmüştür.

Toplumların tarihsel gelişim sürecinde kentler de çeşitli aşamalardan geçmiştir. Bunlar; sanayi öncesi kentler, sanayi kentleri, metropol kentlerdir.

Metropol (Ana kent) kentler birçok sanayi merkezli kentin birleşmesi sonucu oluşmuştur. Metropoller, sanayi ve teknolojinin gelişmiş olduğu, her alanda yeniliklerin görüldüğü merkezlerdir.

İnsan gruplarının günümüzde geldiği aşama millet (ulus) tir. Milleti oluşturan unsurlar ise şunlardır: Ekonomi birliği, toprak (vatan) birliği, soy birliği, dil birliği, din birliği, tarih ve kültür birliğidir.

Atatürk’ün önderliğinde oluşan Türk milliyetçiliği; millî egemenlik, tam bağımsızlık ve lâik devlet ilkelerine dayalıdır.

C. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA VE TOPLUMSAL HAREKETLİLİK

1. Toplumsal Tabakalaşma

Toplumsal tabakalar, toplumdaki birtakım farklılıklar, benzerlikler ve eşitsizlikler üzerine kurulur.

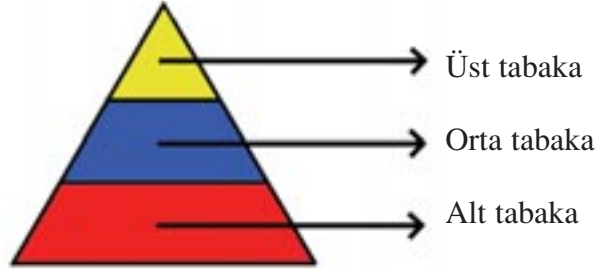
Toplumsal tabaka, bir toplumda belli ölçütlere göre farklılık gösteren ve bu ölçütler çerçevesinde bir arada düşünülen insanların oluşturduğu kategorilerdir.

Bu temel ölçütler maddi varlık ya da servet birikimi, siyasi güç ve toplumsal saygınlıktır

Toplumsal tabakalaşma: “Bireylerin toplum içinde hak ve ödevleri, yetki ve sorumlulukları göz önüne alınarak hiyerarşik (aşamalı) olarak derecelendirilmesidir.”

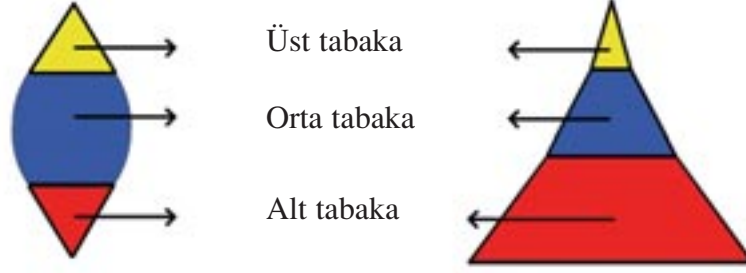
Toplumsal tabakalaşma bireyler arasında bir ast-üst ilişkisi oluşturur. Tabakalaşma bu nedenle toplumlarda bir farklılaşmayı ya da eşitsizliği ifade eder. Sosyolojik incelemelerde toplumsal tabakalaşma bir piramide benzetilerek açıklanmaya çalışılır.

Toplumsal tabakalaşma pramidi.

Toplumsal olanaklardan pay almanın az ya da çok olması toplumsal tabakalaşma pramidinin şeklinin değişmesine neden olur. Eğitim, gelir, sağlık, spor vb. olanaklardan yararlanma düzeyi, bireylerin hangi toplumsal tabaka içinde yer aldığının belirlenmesinde dikkate alınması gereken bazı ölçütlerdir.

Ancak her toplumda tabakalaşma farklı biçimlerde karşımıza çıkar. Bu yüzden her toplum için toplumsal tabakalaşma şekilleri de farklı olacaktır.

Solda gelişmiş bir ülkeye, sağda az gelişmiş bir ülkeye ait tabakalaşma şekli görülmektedir.

Gelişmiş toplumlarda, toplumun refah seviyesi yükselmiştir. Bunun en önemli göstergelerinden biri, orta tabakayı oluşturan bireylerin sayıca artmış olmasıdır. Buna karşılık, az gelişmiş toplumlarda toplumun ekonomik refahı düşük olduğu için, alt tabaka daha geniştir. Orta tabaka ise gelişmemiştir.

Toplumsal tabaka ile toplumsal sınıf kavramı

Toplumsal sınıf, “gelir düzeyi yaşam biçimi, eğitim, saygınlık, üretim araçlarına sahip oluş gibi özellikler bakımından birbirine benzeyen insanların oluşturduğu bir kategoridir.”

Toplumsal sınıfı belirleyen temel ölçütler, üretim araçları karşısındaki konum ve toplumsal zenginliklerden alınan paydır.

Toplumsal sınıfı şu şekilde örneklendirerek açıklayabiliriz: Kendisinin olmayan bir fabrikada belli bir ücret karşılığında çalışan işçi belli bir yaşam düzeyine ve statüye sahiptir. Ücretinin düzeyi oranında toplumsal zenginliklerden ya da olanaklardan (eğitim, sağlık, dinlenme, spor, sanatsal etkinlikler vb.) yararlanır. Kendisi gibi işçi ya da düşük gelirli insanların yaşadığı semtlerden birinde oturur.

İşveren ise fabrikanın (üretim aracının) sahibidir. İşletmesinin sağladığı kâr onundur. Gelir düzeyi yüksektir. Kârı oranında toplumsal olanaklardan yararlanır. Kentte, kendisi gibi gelir düzeyi işçilere oranla yüksek olan kişilerin yaşadığı semtlerin birinde oturur. Toplumdaki statüsü daha yüksektir.

Toplumsal sınıf kavramı ile ilgili açıklamalarda, genellikle iki temel karşıt sınıftan söz edilir. Örneğin; Eski Yunan, Mısır ve Roma toplumlarında, bir kısım insanın köle, bir kısım insanın da bunların sahipleri oldukları görülür. Tarihsel gelişim sürecinde kölelik sistemi ortadan kalkmış bunun yerine toprak sahibi feodal beyler ile bu toprağı işlemek zorunda olan serfler ortaya çıkmıştır. Daha sonra sanayi toplumlarında ise ticaret ve sanayi alanında zenginleşen kent soylular (burjuvalar) ile onların iş yerlerinde emek gücünü satarak çalışan işçiler ortaya çıkmıştır.

- *Toplumsal farklılıkların ve eşitsizliklerin nedenleri nelerdir?*

2. Toplumsal Tabakalaşma Türleri

Toplumlar, tarihsel gelişim sürecinde, tabakalaşma bakımından da çeşitli aşamalardan geçmişlerdir. Bu değişim kapalı sınıf tabakalaşmasından açık sınıf tabakalaşmasına doğru bir yön izlemiştir. Toplumların tarihsel gelişiminde birbirinden farklı nitelikte şu üç tabakalaşma türü kaşımıza çıkmıştır.

a. Kapalı Tabakalaşma: Bu toplumsal tabakalaşma biçiminde toplumu oluşturan tabakalar arasında geçiş yapmak olanaklı değildir ve bireylerin hangi tabakanın içinde yer alacağı doğumla birlikte belirlenir. Kapalı tabakalaşmaya en uygun örnekler kölelik ve kast sistemidir.

Kölelik sistemi, özellikle Eski Yunan ve Roma'da, Kuzey ve Güney Savaşı'ndan önce Amerika'da yaygın biçimde görülmüştür. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra kaldırılmıştır.

Kast sistemi de, kölelik sistemi gibi ekonomik farklılaşmaya dayanır. Bu farklılıklar, dinsel değerlerle ve yasalarla desteklenir. Kast sistemi, başka yerlerde de görülmekle birlikte, klâsik örneğine Hindistan'da rastlanır.

b. Yarı Kapalı Tabakalaşma: Kapalı tabakalaşmaya göre daha esnek ve daha açık bir sistem olan yarı kapalı tabakalaşma sisteminde, bir tabakadan diğer bir tabakaya geçmek kısmen serbesttir. Bu tabakalaşma biçimine en uygun örnek *meslek zümreleridir*. Feodal dönemde Avrupa'da egemen olan meslekî zümreler, yasalara dayanır.

Zümreler, belli bir iş kolunun usta, kalfa ve çıraklarını içine alan ve sıkı bir hiyerarşik düzene bağlı bulunan örgütleri ifade eder. Örneğin "lonca" biçimi örgütlenmeler bu özellikleri taşıyan meslek birlikleridir.

Loncalarda, çok sıkı kurallar ve yasalar uygulanıyordu. Bir loncadan başka bir loncaya geçmek çok güç olduğu gibi, bir lonca içinde çıraklıktan kalfalığa kalfalıktan ustalığa geçmek de çok güç ve birtakım kurallara bağlıydı. Loncaya bağlı olanlar birbirlerini korumak ve birbirlerine yardım etmekle de yükümlüydüler.

Kapalı ve yarı kapalı toplumsal tabakalaşma, tarıma dayalı, sanayileşmemiş toplumlara özgüdür. Bireye doğuştan verilen statü, onun yaşamının hemen hemen tümünü belirler. Kimi Avrupa ülkeleri ile Güney Amerika ülkelerinde bugün hâlâ aristokrasinin varlığını sürdürmesinin nedeni budur.

c. Açık Sınıf Tabakalaşması: Yarı kapalı tabakalaşma biçimi, tarihsel süreç içerisinde sanayinin gelişmesi ile etkisini yitirmiş, yerini zamanla açık sınıf tabakalaşmasına bırakmıştır. Çünkü, sanayileşme sonucunda demokratik yönetimler ortaya çıkmıştır. Demokratik yönetimlerin ortaya çıkması, temel hak ve özgürlükler elde etme mücadelesini doğurmuş, bu mücadeleler de toplumsal statülerin ve ayrıcalıkların kökten değişmesine neden olmuştur.

Açık sınıf tabakalaşmasında, statülerin artması ya da azalması bireylerin yetenek ve başarılarına bağlıdır

Demokratik bir toplum olma özelliği (temel hak ve özgürlüklerin yerleşmesi ile yasalar önünde eşitlik) bireylere, sınıflar ve tabakalar arasında yer değiştirme olanağı sağlar. Bu anlamda açık sınıf tabakalaşması birtakım özgürlüklerin var olduğu demokratik toplumlarda görülür. Bireyler, demokratik toplumlarda meslek ve statülerinde değişiklik yapabilirler ve daha iyi bir yaşam standardına ulaşabilirler. Örneğin; meslek sahipleri oda, baro gibi meslekî birliklerle, işçiler sendikalarla ücretlerini arttırma olanağına sahiptirler.

Tabaka değiştirmede geleneklerden kaynaklanan bir engel olmadığı gibi, yasal engeller de ortadan kalkmıştır. Günümüzün sanayileşen toplumlarında görülen açık sınıf tabakalaşmasında yukarıya ya da aşağıya doğru geçişler toplumsal hareketlilik ile gerçekleşir.

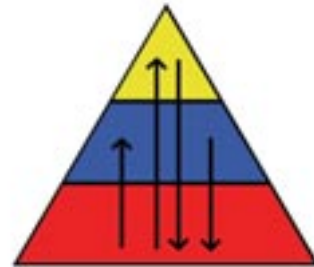
• *Tarihsel gelişim sürecinde kaç çeşit toplumsal tabakalaşma biçimi görülmüştür. Bunların özellikleri nelerdir?*

3. Toplumsal Hareketlilik

Hareketlilik, en genel anlamıyla, fiziksel mekân ya da toplumsal yapıda gerçekleşen her türlü geçişi ifade eder. Bireyler ya da gruplar, toplumsal tabakalar arasında ya da aynı tabaka içinde yer değiştirebilirler. Bu durum toplumsal hareketlilik olarak adlandırılır. Toplumsal hareketliliğin dikey ve yatay olmak üzere iki biçimi vardır.

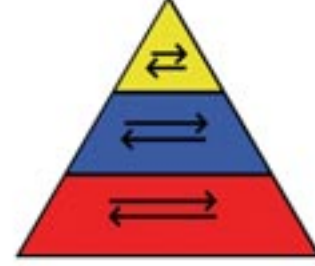
4. Toplumsal Hareketlilik Türleri

a. Dikey Hareketlilik: Birey ya da grupların bir tabakadan başka bir tabakaya geçişine dikey hareketlilik adı verilir. Bu tür bir geçişte, kişilerin statüsü ya artar ya da azalır. Örneğin, bir esnafın ailesinden kalan mirasla marketler zinciri açması, bir iş yeri sahibinin iflâs ederek işçi olması birer dikey hareketliliktir.

Dikey Hareketlilik

b. Yatay Hareketlilik: Dikey hareketlilikten farklı olarak, bir tabakada yer alan bireyin yaşam koşulları değişmeksizin, iş yerini ve çevresini değiştirmesine yatay hareketlilik adı verilir. Bir işçinin bir fabrikadan başka bir fabrikaya geçmesi, bir fabrikatörün yeni bir fabrika açması, bir köylünün şehre göç ederek işçi olması yatay hareketlilik örnekleridir. Yatay hareketlilikte, bireyin statüsünde büyük oranda bir artma ya da azalma görülmez.

Yatay Hareketlilik

Yatay hareketlilik iki biçimde gerçekleşir:

Toplumsal yapıda yatay hareketlilik, açık sınıf tabakalaşmasının olduğu demokratik toplumlarda bireylerin mesleğini ya da işini değiştirmesi anlamına gelir. Toplumsal yapıda görülen bu değişiklik bireyin statüsünde herhangi bir artma ya da azalma yaratmadığından, yaşam koşullarında da büyük bir değişiklik olmaz.

Coğrafi alanda yatay hareketlilik ise, bir ülkeden başka bir ülkeye ya da ülke içinde bir bölgeden başka bir bölgeye yapılan göçü dile getirir. Köyden şehre göç etmek, çalışmak için yurt dışına gitmek buna örnektir. Kentleşme konusunda da aktarıldığı gibi, insanların bir bölgeden diğerine göç etmelerinin yaşam standartlarını artırmak, iş bulmak, eğitim olanaklarından daha iyi yararlanabilmek, ırksal, kültürel ve dinsel ayrımların yapıldığı bölgelerden kurtulmaya çalışmak gibi nedenleri vardır.

Toplumsal hareketliliğin miktarı ve oranı toplumdan topluma farklılıklar göstermektedir. Açık sınıf tabakalaşmasının olduğu toplumlarda toplumsal hareketlilik olanakları çok ve yoğundur. Bu toplumlar; özellikle doğumla kazanılan aristokratik ayrıcalıkların önemini yitirdiği, bireysel başarıların önem kazandığı ve özendirildiği, dinamik ve gelişen bir toplum özelliğini yansıtır.

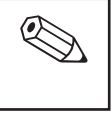
?

- Göç, nasıl bir toplumsal hareketliliktir?
- Köyden kente yoğun göç ne tür sorunlara yol açmaktadır?

ÖZET

Toplumsal sınıf ve tabakalar toplumdaki bir takım farklılıklar ve eşitsizlikler üzerine kurulur. Toplumların tarihsel gelişim sürecinde çeşitli tabakalaşma türleri görülmüştür. Günümüzdeki tabakalaşmaya verilen ad açık sınıf tabakalaşmasıdır. Toplumsal tabakalar arasında (yukarıya ya da aşağıya) geçişler toplumsal hareketlilik olarak adlandırılır. Toplumsal hareketliliğin dikey ve yatay olmak üzere iki türü vardır. Dikey hareketlilik, yukarıya veya aşağıya doğru olabilir. Yatay hareketlilik de iki biçimde gerçekleşir. Bunlar; Toplumsal yapıda ve coğrafi alanda yatay hareketliliklerdir. Göçler, coğrafi alanda gerçekleşen en önemli yatay hareketliliklerdir.

TEST 2

- Aşağıdakilerden hangisi toplumsal ilişkide olması gereken bir özellik **değildir**?
 - En fazla iki kişinin olması
 - İlişki içinde olan bireylerin birbirinden haberdar olması
 - İlişkinin belli bir süre devam etmesi
 - Bireyler arasında etkileşimin olması
- Aşağıdakilerden hangisi toplumsal tabakalaşmaya neden olan en temel öge sayılır?

A. Eğitim basamaklarının sayısı	B. Servet sahipliği
C. Dinsel inanış	D. Cinsiyet
- İşçi-işveren, memur-amir, satıcı-alıcı arasında ortaya çıkan, düzenlenmiş ve belirli kurallara bağlanmış bir süreci tanımlayan kavram aşağıdakilerden hangisidir?

A. Toplumsallaşma	B. Toplumsal grup
C. Toplumsal ilişki	D. Toplumsal yığın

SOSYOLOJİ 1

4. Aynı üniversitede çalışmak, aynı marketten alışveriş yapmak insanlar arasında bir toplumsal ilişkinin varlığını göstermez. Buna göre toplumsal ilişkinin olması için aşağıdakilerden hangisi gereklidir?
- A. Aynı mekanda bulunma
 - B. Ortak amaçlara sahip olma
 - C. Aynı kültürel etkileşim içinde olma
 - D. Karşılıklı etkileşim içinde olma
5. Aşağıdakilerden hangisi bireyin istek ve iradesi dışında, doğuştan getirdiği bir statüdür?
- A. Ressam olma
 - B. Cumhurbaşkanı olma
 - C. Dişi olma
 - D. Feminist olma
6. Bireyin sosyal statüsünün değişmesi aşağıdakilerden hangisini öncelikle etkiler?
- A. Toplumsal sınıfını
 - B. Toplumsal tabakasını
 - C. Toplumsal ilişkilerini
 - D. Toplumsal değerlerini
7. Üniversite sınavına hazırlanan bir öğrencinin rolünü, statüsünden ayıran temel nitelik hangisidir?
- A. Öğrencinin kendini geliştirme hakkı
 - B. Öğrencinin ders çalışma, sınavı kazanma zorunluluğu
 - C. Öğrencinin okul içindeki konumu
 - D. Öğrencinin arkadaş çevresinde sevilmesi
8. Toplumsal yaşamda bireyin ön plana çıkan ve diğer bütün statülerini, ikinci plana iten konumuna ne ad verilir?
- A. Anahtar statü
 - B. Toplumsal itibar
 - C. Rol çatışması
 - D. Kimlik belirsizliği